

MARTIN KUKUČÍN
NEPREBUDENÝ

TATRAN – BRATISLAVA – 1968

Atheneum

1

Na zemi leží Ondráš Machuľa, husár lenovský. Nie že by bol zabitý alebo ranený – vyvaľuje sa po pašienku, lebo nemá roboty. Telo jeho mŕtva hmota, stopu života neprezradzujú len nohy, postavené v krosná – svojím občasným húpaním sa. Nedbá ani na muchy, ktoré naň bezočivo dotierajú a po tvári sa pasú. Tak dobre padne mu odpočinok v dusnom úpeku: nevstal by ani za pol Lenovca, aby pretrhol svoje pohodlie. Užíva ho nie nepovedome, ale s lakotou, dychtivosťou. Pred zažmúrenými očami utvorí sa najprv malý, čierny bod, ktorý rastie, nabýva farieb, rozširuje sa na všetky strany. No jeden pohyb oka stačí, aby rozohnal prelud, ktorý hneď začne znovu a stratí sa – Ondráš sníva. Kto by mu nezávidel? Nestará sa o ženu, o deti, o statok, o dom, o gazdovstvo – o nič. Tak mu je ako v raji.

Je husárom; no nevidno koňa, že by sa pri ňom pásol, ani uniformy, že by zatušovala nedostatky, ktoré od matky-prirody pochodia. Miesto toho vidno po celom boku rozlezené jeho husi, vo väčších-menších krdľoch. Husacia republika nechce husára uznať za svojho zvrchovaného pána – len keď musí. No a on veru ani nepomyslí na to, aby im chcel bez poriadku vôľu lomiť: stálo by ho to mnoho práce, a výsledok by nebol žiaden. Zavrätené husi o krátky otčenáš rozliezli by sa zas po celom boku a husár by mohol zas zavracať.

Nuž dobre sa má, keď sa vyvaľuje, to je aj tak len jediná prednosť jeho stavu. Dost' sa natľčie po domoch sem a ta – keď je v poli, aspoň vtedy nech si pohovie. V dedine ho aj tak strcajú z kúta do kúta – všetkým zavadzia. Tu v poli nezavadzia nikomu, iba ak tej tráve, na ktorej leží, že by jej odnímal svetlo. No do jesene – Bože môj – ešte tá strata vynahradí sa jej.

Ondráš Machuľa veru biedny tvor boží. Kto sa len pozrie naň, musí ho poľutovať. Akoby Stvoriteľ chcel vzbudiť v ľuďoch obdiv, zaspýc ho všetkými nedostatkami. Hlava veľká, krytá ostrými vlasmi, ktoré svojou nepoddajnosťou ponášajú sa na zvieraciu srst'. čelo nízke, oči nápadne malé, líčne kosti vypuklé, nos rozpláštený na kabáč a ústa široké. Postava malá nevyvinutá, zhrbená. Keď kráča, ruky mu vopred

celembajú ako cepy – celý človek málo sa ponáša na človeka. Ľudia s útrpnosťou hľadia naň a s istou šetrnosťou chovajú sa k nemu, ako k malému, slabému dieťaťu. Len on sám nedrží sa za mrzáka, spokojný je sám so sebou, nikdy nezareptal proti svojmu osudu a biede. Ba zdá sa, že sám seba drží za pekného, lebo často zastane na brehu močidla a márnivo prizera sa do nečistej hladiny jeho. Vкус má, zná rozoznať pekné od mrzkého – no o svojej osobe predpokladá súdi. Nuž, je človekom.

Rodičia jeho boli veľmi hodní lenovskí hospodári. Každý ich rád videl, ako hodných, znášanlivých ľudí. Nikto ani zlého slova o nich nevedel. I veľmi ich ľutoval každý, keď narodil sa im tento syn, Ondráš. V dedine začalo sa pošuškávať, že im ho striga vymenila za pekné, podarené dieťa. Iní zas vytýkali šestonedielke, že načo sa na tom jarmoku na tú opicu zadávala...

Machuľa zúfal, jeho žena mala životom zaplatiť pohľad na vlastné dieťa. No, chudinka, oddala sa pokorne do vôle božej a tým väčšou láskou privinula k srdcu dieťa svoje. Väčšmi ho milovala takto, než keby bolo bývalo takým, akým si ho predstavovala.

Tým väčšmi odpadlo otcovi od srdca. Ten nemohol naň ani pozrieť. Zakaždým zamrelo v ňom srdce, trápil ho žeravý bôľ. Často sedel zadumeno za stolom, oprúc hlavu o dlaň, tvár zakalená zlými myšlienkami, zúfalstvom. Žena nepovážila sa ho pýtať, čo mu je: dobre vedela, čo ho trápi. Raz osmelila sa mu povedať: „Jano, neželej si nič. To bola vôľa božia.“

Ten pozrel na ňu tupo a do jeho hlasu zamiešal sa i tón hnevu, ktorý žena ešte nikdy nepocítila od neho. S tajeným bôľom vykrikol: „Ako by si nežeľel, keď mám nie dieťa, ale... Ach, čo,“ mávol rukou, „to nie dieťa. Všetci ľudia smejú sa na mne – na očiach im vidno, ako sa radujú z môjho nešťastia. Dobré sa mi srdce nepukne. Radujú sa mi za chrbtom - myslia, že ja nevidím d'alej od nosa.“

„Nik sa ti nesmeje - nie! Veď var nie pohania, aby sa z tvojho nešťastia smiali.“

Jano vypukol v zúfalý smiech. „Ha-ha-ha! Vraj sa nesmeje! Tebe dobre povedať, nesmeje, keď sa ani neukážeš medzi svetom - nesmeje! Šla by si len do poľa ako ja, alebo ku kováčovi: veru videla by si, ako sa nesmeje! A čo by sa nesmial rodič, čo má pekné dieťa, na rodičovi, čo má nepodarené! Bože, keby ja mal dieťa, ako som si žiadal! Ach...“ Bolestný

ston jeho otriasol celou dušou ženy. No vzmužila sa, podišla k nemu: znala ho ako dobrú, mäkkú dušu, prístupnú múdremu, láskavému slovu.

„Vidíš, ja ho i takto rada vidím: veď predsa len je tvor boží. I ty privykneš k nemu, najtiah ho vziať do ruky. Jano, probuj, veď si mu otec.“

„Nie, Zuza, nie! Chod' - nemôžem. Vidí Boh i svet - nemôžem. Len pomyslí naň, a už dobre mi srdce nepukne. Ako by ho vzal na ruky? Bolo by var lepšie, keby ho ani nebolo.“

Zuza strnula, jej srdce zmietať sa bôľom. Náruživým, mocným hlasom napomínala ho: „Nerúhaj sa Bohu, Jano. Dosiaľ sme len dobré veci prijímali od neho – a pre jednu zlú mali by sme sa mu už rúhať? Nie - čo na nás dopustil, budeme trpezlivo nieť.“

„Ale všetky ti dobré veci sto ráz by opustil, keby sa toto nebolo stalo - sto ráz! Čo mi je zo všetkého, že mám všetkého dosť: keď to nemám komu nechať?“

„No, nám ľuďom nikdy sa nevyhovie. Keby sa ti teraz naplnila žiadosť a za to keby ti Boh odňal dom, pole, lúky, statok, živnosť, zdravie: povedz, či by si sa mu nerúhal: že ti je z pekného syna nič, keď mu nemáš čo nechať? Ja viem, že by si si zas žiadal, aby ti všetko prinavrátil, i syn aby bol taký ako dnes. Ľudia pozerajú vždy len za tým, čoho nemajú. To, čo majú, nevážia si ani mak.“

Jano bol premožený, nevedel odpovedať ani slova. Cítil, že žena má svätú pravdu a uhádla navlas, čo sa deje v ňom. No práve to dopálilo ho. Nemohol zniesť v tomto bode poučenia od ženy; k bôľu pridružila sa i urazená ňou pýcha jeho. Oko blúdilo nepokojne po izbe, prijalo výraz tvrdosti. Búšil dverami a rozčúlený, rozhnevaný, odišiel.

V krčme hľadal úľavu – po prvý raz.

Už bola tvrdá noc, keď dotackal sa domov. Žena vlastným očiam neverila, že by to bolo možné – veď to nie on, jej Jano. S utajeným dychom sledovala každý jeho krok. No on netrúfal sa ani o ženu, ani o nikoho. Ustatý hodil sa za stôl na lavicu a šomral čosi nezrozumiteľného pomedzi zuby. Ševelil sa na svojom mieste, ale žiadaný spánok nechodil. Dieťa v plachte pohllo sa a začalo plakať. Matka hneď skočila k nemu a hľadela ho učičikať.

„No – čože nespíš? Lahni a spi! Nech ziape, ak chce i do rána...“

„Lahni si i ty, Jano. Už je noc.“

„Ja? Oj, nie... nemám sna – tu mi je dobre... daj mi pokoj... oj, pokoj...“

Ostatné slová preniesol už z polosna. Jednou nohou stál ešte v skutočnosti, druhá kráčala tajinami ríše, vybájenej živou fantáziou. Akoby vysmievať by sa mu chcela, pobúrená rodinným nešťastím a užitým nápojom, vykúzl'ovala mu sladké preludy, v ktorých povedomie vždy viac a viac trátilo sa. Z krásnych snov vytrhol ho výkrik dieťaťa, ktoré práve dnes nespokojne spalo. Jano skočil na nohy a poberal sa k žene. Čosi hrozného jej zašeptal. Ona s úžasom vykrikla:

„Preboha – Jano! Choď – choď! Nevzťahuj ruky na pacholiatko!...“

Jano podvihol dieťa z plachty a držal ho v náručí. No nedíval sa naň s láskou. Jeho tvár vyrážala skôr surovosť, jed – bôľ. Matka, tušiac nebezpečie, skočila k nemu a vychytila mu ho z rúk. On sa potočil až k stolu, zadivený hľadiac za ňou: ona, ako bola, prostovlasá, bosá utiekla s dieťaťom k staršej sestre.

Jano vyvalil sa na lavicu a spal až do bieleho rána. Keď sa zobudil, hlava bola mu ako prázdna – nepamätal sa na nič čisto, ale neprítomnosť ženina a prázdna plachta, zavesená nad povalou, upravili jeho myšlienky do pravej koľaje. Ženy i dieťaťa mu bolo ľúto; zaplakal nad svojím skutkom; ľutoval ho, no nešiel po ňu, zavolať ju nazad do domu. Sám nevedel čo – ale čosi mu bránilo. Zostal sám. Nemá mu kto ani navariť ani poriadit' – ako smutno mu doma! Prichlopil dvere a šiel sa zas potešiť, kde bol včera. Tak to trvalo rok – dva. Jano privykol tomuto životu; viac býval v krčme než doma. Prišiel o to málo-neveľa, čo mu otec nechal; i nemusel sa trudiť, komu to zas po svojej smrti oddá. V dedine nemal kde hlavy skloniť – pred zimou utiahol sa do pálenice. Tam dostane toho občerstvenia, koľko sa len uráči duši jeho. V jari stratil sa i z pálenice – nezostalo po ňom slychu, ani vidu. Bude akiste v Pešti, a tam dakde potulje sa, ak mu pálenka ešte nepostlala.

Zuza bývala u sestry. Keď odučila dieťa, chodila na zárobky. Ale celý život jej už bol zhoršený; jej, potupenej žene i matke. Vyhýbala sa ľuďom, ako len mohla; urážku i tam videla, kde jej nebolo. Konečne smrť sprostila ju všetkých útrap života. Chlapec zostal pod opaterou totky.

A nemal biedy. Matersky ho riadila, i do školy vyprávala. A chlapec sa dobre učil; bolo znat' na ňom, že predsa i v tom nekrásnom tele sídli

duša ako i u ostatných. A toto bolo bohatou potechou starostlivej totke – i odplatou.

2

Ondráš má už dvadsať rokov, ba vyše; totkina nádeja, ktorú hneď od útleho veku jeho prechovávala, že ďalší vývin napraví prírodnú chybu, nesplnila sa. Vady nielen že neumenšovali sa, ale z roka na rok väčšími sa tisli na povrch. Jeho telo bolo veľmi slabé, inej práce, okrem pasenia husí, neschopné. Rozsudok ďaleko pokuľhával za vekom – len pamäť a zvlášte fantázia rozvíjajú sa, a to na úkor prirodzeného rozsudku a rozumu. Ak rieši niečo, to je vždy detinské. Čo robí, to má i teraz náter chlapeckosti na sebe. Totka i ľudia nakladajú s ním dosiaľ ako s nedospelcom. Žije osamotene, bez človeka, bez srdca, ktoré rozumelo by mu. Vrstovníci od malička stránia sa ho – medzi deťmi má ešte najviac známych priateľov. Stými skoro najlepšie vyjde, lebo tie mu cele rozumejú. Často prekvapia ho v krdli na poli a on zabáva sa s nimi pri jarčeku. Vodu narazí na žľaby, urobené zo zoschnutej kôry, pod ne dá vrbový prútik, cez ktorý krížom pretiahnuté sú neširoké doštičky – a mlynček už melie. Ak sa dielo zdará, tleska rukami a výska spolu s nimi. Vie i rozprávočky pekné – deti počúvajú ho so zatajeným dychom. A to púta ho k nim; rád je, že on má ríšu, v ktorej vládne, s tým väčšou záľubou im rozpráva a deti tým väčšími ľnú k nemu. No dnes dáva mlynčeku pokoj. Je sám, a samotného zábavka neteší. Dobré mu i ležať, a to na zelenej pažiti. Mysel' jeho lieta bohviekade. Vidí seba v rytierskych šatách kráčať k zámku na stračej nôžke. Prestojí boj s drakom, a mačka jediná obyvateľka zámku, premení sa na kňažnú. Hľa, padá mu vôkol hrdla a prisahá večnú – večnú lásku. Ako by sa neusmieval? Či len on má vyvrhnúť túžby po blahu zo svojej hrudi? Usmieva sa, no to nie úsmev, ale úškl'abok, zošklivujúci ešte väčšími jeho tvár.

Na čelo mu sadla mucha; hoci cíti, ako mu po ňom orie, neodháňa jej. Myslí, že dostačí zvrátenie a vystretie čela. Mucha podletí, no o chvíľu sa vráti a opakuje svoje dielo. Ondráš necíti nič – sníva ďalej.

Mucha sadla na líce – i cítiť, ako prevŕha sa po riedkom strnisku jeho brady. To ho dopálilo. Vystrie ruku a celou dlaňou prikryje líce. Muchy nedolapil - spasila sa zavčas. A Ondráš sníva a sníva ďalej a ďalej.

Či dlho ležal a sníval, nezná. Iba vytrhli ho ľahké krôčiky – ani tráva neohla sa pod nimi, Ondráš obzrel by sa, kto to; no ťažko mu zdvihnúť hlavu. Akiste dáky chlapec ide – o mlynček. Dnes mohol veru len doma ostať. Ondráš nebude robiť mlynčeka, čo by to bol hneď chlapec richtárov. Veď tá kňažná tak pekne usmieva sa mu! Čo je desať mlynov – nie mlynčekov, ale mlynov oproti tomu úsmevu!

Kroky zaznievali smerom k nemu. Ondráš zažmúril oči; tváril sa, že spí. Cez viečka navlas pootvorené v neurčitých kontúrach videl postavu, no nie detskú. To je väčšie čosi. Hľa zhýba sa nad neho, i počuť mäkký, tichý hlas:

„Ondráš – Ondráš!“

Otvoril oči – ba vytreštil ich. Ten hlas – oj, ten hlas! Ani princeznin!

„A si to ty, Zuzka?“

Strojná hlavička prikývla mu – hlava Zuzky Bežanovie. Ondráš prižmúril oči – žiara toľkej krásy oslňovala ho. A nie div. Jej tvár jasná, červená ako ruža, keď slnce jej lístky ohreje. Dvoje modrých očí – akoby ta kus oblohy vložil – záдумčivo hľadeli na Ondráša. Červený ret odokrýval dva rady bielych perál. Ondrášovi zas zišla na um princezná. Ani tá nebola krajšia, iba že tie šaty mala s hviezdčkami. Ale ani Zuzkine nie sú špatnejšie. Tá červená šatka na hrdle s tými strapci dodáva jej pôvabnosti spolu s bielymi nadurenými rukávy jej oplecka. A to okružle rameno, akoby vyrástlo bolo z bielych záhybov rukáva. Ondráš s vytreštenými očima hľadel na milý zjav: myslel, že je pred stračím zámkom.

Zuzka nedbajúc, čo sa s ním deje, rezko ponúkla ho: „No, vstaň chytro a jedz!“

„Aha – aha!“ Len teraz dovtípil sa, že to nie kňažná, ale Zuzka. Ona neprišla, ako by ho vôkol hrdla objala a do stračieho zámku voviedla, ale doniesla mu ješť. Mal vyjednané od mladých husí po groši a od staríg po dva – pritom, kým paša trvá, chovu z dom do domu. Dnes chová sa u Bežanov: Zuzka mu priniesla obed.

Keď ješť, nuž – ješť. Tvár prestala mu žiarieť, zatiahla sa, ako keď popred mesiac ľahký oblak prejde. Chytil dvojčky, hodiac na ich obsah

skúmový pohľad. Nepotešilo ho. Prečo neprišla Zuzka s prázdnu rukou a takým srdcom k nemu ako oná princezná? Prečo?

„A čo ti je tak náhlo?“ spýtal sa chladným hlasom, bez nadšenia pozrúc na ňu.

„Vidíš čo je teraz!“ A pozdvihla v ruke pokovaný kosák, ukážuc ním protiležiaci bok, posiaty žencami.

„Aha... i ty ideš... mhm, mhm!“ A chytro ukladal lyžku za lyžkou, že sa z dvojáčiek úvalom ubývalo. Celý sa oddal dielu – na Zuzku ani nepozrel. Bolo znáť na ňom, že neje len mechanicky, z obyčaje, ale celou dušou mešká pri diele. Vyprázdnené dvojčky zaviazal do šatky a podal ich Zuzke.

„Na! Už sú prázdne – a chod!“

A utrel si rukávom ústa.

Zuzka zbadala na ňom premenu, no nevedela si ju vysvetliť. Teraz tak chladno hľadí, kdežto pred chvíľkou mala sa roztopiť pod žiarou jeho oka. Záhadu nechcela nerozriešenou nechať. Začala okľukou: „Var sa hneváš? Akiste obed nebol dobrý. Vieš, teraz pri robotách – musíš dačo i prepáčiť.“

„No, veru – obed! Najedol som sa potiaľto!“ A preložil palec križom cez hrdlo. Vidno, že nekládol váhu na to, aké jedlo, ale či ho je dosť.

„A predsa sa čosi hneváš.“

„Ja? Ach, ja veru – nehnevám.“

Bolo poznať, že váhal tak určite upierať.

Zuzku čosi hnalo vopred, nebola spokojná s výsledkom; nevedela, prečo zmenil svoje držanie. Mrzelo ju trochu i to, že tento bedár nekorí sa jej; ale vymyká sa z kruhu, v ktorom ona pôsobila prv naň.

„Nuž dobre, keď sa nehneváš – už ťa rada. Nafúkaných ľudí nerada vidím; lebo hneď chodia ako sud, keď im dačo na nos sadne.“

Ondráša nahnevalo, že mu takto vraví. Ani je nie kňaznou, ani nič – i odsekol jej: „A veru nehľaď... neopustím preto ani jednej slzy. Ako chceš!“

„Veď ja viem – veď ja viem...“ a Zuzka falošne povzdychla. „Pyšný si veľmi – ani nezrieš sa o mňa. Neviem prečo – ale ani do dvora sa nám neobzrieš, keď ženieš husi. Neviem...“ a, sklopjac zvodné oči, malou nôžkou hrebľa prst.

Ondráša to pohlo. „Princezná je – princezná! Just princezná.“ Zajasal v duchu a podišiel k nej.

„Nuž mrzí ťa to, mrzí? Var väčšmi by ťa mrzelo, keby Jano Dúbravovie neozrel sa o teba.“

Z jej očí šľahol plameň nenávisti na husára. Jej hlas zostril a pohnutím triasol sa. „Ten? Pre mňa môže – budem mať preto hladkú hlavu.“

„Var ste sa pohnevali?“ Husár pootvoril ústa, čakajúc odpoveď. Zuzka namáhala sa tvrdým hlasom odpovedať, nadarmo. Ticho, skoro žiaľno prisvedčila.

„Rozišli sme sa – nadobre.“ Utajený vzdych vydral sa jej z úst. Ondráš to pobadal. Bol rozochvený slasťou, že srdce dievčaťa otvára sa mu pomaly, záhyb za záhybom. Dôverne, úprimne pohliadol jaj v tvár.

„Neželej si, že ťa nevezme. Nebol by ťa ani hoden. Takej veru nikdy nedostane, a čo nohy po kolená zoderie.“

Zuzke dobre padlo počuť o sebe chválu, čo hneď z úst husárových. Nech tečie voda akými chce rúrami, len nech je čistá. Nech chváli kto chce, len nech chváli. Polichotilo jej to – chcela ešte viac počuť.

„Predo mnou hovoríš – ale potom! On tiež tak hovorieval...“ a mimovoľne vzdychla. Upadla v predošlý bolestný tón. Ondráš videl, že jej srdce puká – zamrzelo ho to.

„A ty si želieš za ním. Neželej ty nič!“

Zuzke zaťal do živého, rana zakrvácala.

„Ako by neželela: mňa opustil – má druhú.“

Husárove líca zahoreli. Už bol v jej moci. S nadšením vykrikol: „Neboj sa – ja ťa neopustím! Vieš, koľko ráz pošepol som ti v škole, keď si nevedela? Len tebe som pošepol; ty si bola zo všetkých najlepšia a rád som ťa videl. Raz ma ubili preto.“

Už oddávna nepocítil, že by mu bola krv tak bystro prúdila ako teraz. Hej – bol veru na väčšom úpeku, než kým ležal na slnci. Dievča usmialo sa mu a on už unesený tým úsmevom. Vo vyšnej gambe pocítil trhanie.

„Šak pamätáš? A ty si tiež potom bočila – ani čo by sme sa nikdy neboli videli. A keď si sa sňala s tým Dúbravovie – to ma tak mrzelo! No ale je už aspoň dobre.“

Zuzka dosiahla svoj cieľ: husár bol podmanený. Ale ona chcela sa pokochať vo svojom víťazstve. Čosi hnalo ju ďalej – len ďalej.

„Nuž a čo teraz?“

Ondráša otázka zarazila. Nepochopoval, ako sa nemôže dovŕtiť.

„Teraz? Dopasím a – zoberieme sa. Pôjdeme pekne do fary, ohlášky sa napíšu. O katechizmus sa neboj – ja zodpoviem i za teba. A bude nám celý svet závidieť.“

Zuzka bola zas veselá – dobrá vôľa vrátila sa jej. Ondráš to vysvetľoval tým, že sa jej zapáčili jeho reči. No ona chcela sa ešte zahrať s ním.

„A jest' – čo budeme jest'?“

„Jest'? Dačo len vypasím – to nám bude dosť.“

„Ale moc si prepásol. Koľko ti chybí husí?“

„Ani jedna. Uver, ani jedna.“ A položil si na prsia dľaň.

„A Fialovie hus – kde sa dela? Tebe dávajú vinu, aj Rúbalovci žalujú sa na teba.“

Husár počúval bez slova – potom sa dobrácky usmial.

„Fialovu hus! Keď zašla do hory Bolo jej ta nechodiť – mohla mať už rozum! A Rúbalovie prišla domov – to viem zjavne. Videl som ju, ako cestou zametala. Ale musela im z dvora ujsť – nebolo jej nikdy dosť. Zašla dakde do sadu – otrovili ju. A teraz na mňa zvaľujú.“

„Nuž jest' by už len bolo čo, ale kde bývať?“

„No veru! U totky, tam je hodná komora. Bude nám dobre.“

„Ja – ale ja nechcem sa po cudzích domoch potulovať, Ja sa chcem len svojho držať.“

„Dobre – vystavím... malý domček.“

„A v čom pôjdeš na sobáš?“

„V čom? Mám v čom.“

A husár obzeral svoje šaty, ktoré ani zanova nezodpovedali lenovskému kroju: boli celé také, ako čo chlapcom v desiatom roku šijú – lenže zafarbené. I to na kolene bola veľká trhlina.

„Musíš mať háby ako iní mládenci.“

„Dá mi ušiť totka – keď dopasím. Povedala, že mi kúpi aj kožuštek.“

„Ale peniaze musíš mať na živnosť. Ha – ha – ha!“ Zuzka zasmiala sa na jeho rozpakoch, že ho vohnala tak do úzkeho, i pobrala sa preč.

„Ty – neutekaj! Pozajtre je sobota: prídem si po pero.“

„Nie – pozajtra nie. Veď ti ja poviem, keď budeš mať prísť. Ešte nechťík nekvitne. Vieš?“

Ondráš sa uspokojil.

„Dobre – dobre!“

Zuzka strmým krokom odišla. Ondráš dlho pozeral za ňou – páčila sa mu. „Hm... bude z nej žena! Dobrá robotnica. Chôdzu má ani granatier – nám dvom bude svedčať. A Dúbravovie – ale čo, ten jej je nie hoden! A ona sa mi prizná... hm, hm...“

A husár do večera nerozmýšľal o inom, len o princeznej, ktorú už našiel – ale v skutočnosti. Zámok na stračej nôžke nekrúti sa už, zastal. Nebolo mu treba ani dupnúť naň.

3

Husárova totka bývala v poriadnom domčeku vprostred dediny. Ona je už vdova, - a to pobožná vdova. Nezameškala by jednej nedele, a čo by mala kolenačky ísť. A to jej dodáva v obci veľkej vážnosti, lebo ona i robí tak, ako i hovorí. Neopustí núdzneho, a čo by sama sebe mala utrhnúť. Ale zato prezrie svojím skúmovým okom každého žobráka a ak vidí, že je ešte schopný práce, nedá mu nič, len obleje ho ešte takou vriacou polievkou jazykovou, že žobrák ani nevie, na ktorú nohu stúpiť, idúc z jej dvora. A to vo všetkom je takáto akurátna, vysoko stojí nad všetkými ženami v Lenovci. Ľudia uznávajú jej nadvládu a chránia sa jej jazyka. Z úcty volajú ju v celej dedine totkou.

Len v svojom vlastnom dome nemôže nič vykonať. Inde na čo sa podoberie, to i vykoná – no doma nemožno. Predmetom jej ostrého jazyka býva Ondráš. Čo sa mu naduplikuje – a to všetko darmo, ani čo by hrach na stenu sypal. On nezohne šije svojej pred ňou, jeho netečnosti nedotkne sa ani pekné, ani špatné slovo – nič. Iný na jej mieste bol by prestal perly do blata hádzať a vodu do koša liat' – no jej energická povaha nemôže strpieť žiadneho odporu, robí nové a nové pokusy.

No márna práca mechúr do vody tísnuť a ešte márnejšia Ondráša chcieť preinačiť. Machuľa bude Machuľom – kým len jedna vrana kvákať bude.

Totka práve prišla zo žatvy a ustatá odpočívala na podstene. Tu, kde sa vezme, tu sa vezme – milý Ondráš vojde do dvora. Jeho tvár nakrivená úsmevom. Vidno, že príroda určila jeho biedu, strádanie – tento úsmev mu tak nesvedčí! Totka zvedavo pozerá naň, cítiac, že nesie akúsi dobrú novinu.

„Totka – keby ste vedeli!“

„Keby som vedela – nemusel by si mi povedať.“

„Nuž poviem vám čosi!“

„No!“ posmeľovala ho ona. Ondráš oblapil jej hrdlo a detinsky pritúlil sa k nej. Jej srdce pohlo sa nad ním – oteplelo, zahorelo k nemu láskou, materskou láskou. Keď takto túlieva sa k nej, zišla jej vše na um nebohá sestra, ako na smrteľnej posteli odporúčala jej svoje jediné nešťastné dieťa... Oči jej zvlhli – pohladila parobka po jeho drsných vlasoch. I posmelila ho ešte raz: „No veď už len povedz, ak je dačo dobrého.“

„Čidali že dobré! Idem sa ženiť.“

„Čo ti zas máta v hlave? Že-e-niť?“

„Hej, ženiť“, prisvedčil s dôrazom Ondráš.

„A koho si berieš – či metlu?“

„Zuzku Bežanovie.“

„Nože ma, prosím ťa nejeduj. Zuzku Bežanovie! To len tak – Zuzku Bežanovie. Za teba, synku, ani cigánka nepôjde – nieto Zuzka Bežanovie. Čo si to len zas nabral na tej paši do hlavy! Povedala som ti, aby si tam nemilobohu nevylihoval, ale aby si si radšej z Nového zákona dačo prečítal. Zuzku Bežanovie!“ A totka bola už tam. Z jej hlasu všetka mäkkosť zmizla. Ondráš len ešte prisviedčal.

„Hej Zuzka... pôjde za mňa – povedala.“

„Iba ak jej rozum za sáru padol!“

„Ona povedala. Len čo dopasiem, bude sobáš.“

„Veď ťa on starý zosobáš! Ale papekom! Že mi to v dedine nikomu nepovieš, lebo stihne dačo dopočuť – tylom ti jazyk vytiahne.“

„Ale keď Zuzka chce...“

„Povedám, že sa mu rozum čistí. Len si rozváž: ako by chcela teba Zuzka? Gazdovské dievča žobraka, najkrajšie dievča – strašidlo! Pozri len, aký si! Ani žobrák takto nechodí.“

„Ale už nebudem – odo dneška!“

„A ty – vieš ty, kto si tú vezme? Už je v sľuboch s Janom Dúbravoviem. V jar pomáhal u Bežanov orať – i teraz tam kosí. Nuž tá by var Dúbravovie nechala a teba chcela!“

„Už sa rozišli. Že ho nechce.“

„Kto ti to len natrúbil? Povedz ty mne, ale spravodlivú pravdu.“

„Ona mi povedala, keď mi doniesla ješť na pašu.“

„No? Ale radšej ti mohla povedať, aby si si tuto koleno poplátal – mládenče! Fuj, keď sa len nehanbíš taký chodiť. Ako lipa! Pozri na seba, aký si. Keby si sa aspoň len nosil ako ľudia.“

Hej – kúpim si nohavice i halenu. Na Všeohsvätých kúpite mi klobúk aj jančiarky, a potom...“

„Choď do hory a naodlupuj z kôry drevených grošov. Ak ti za ne ušijú nohavice i halenu – dobre.“

„Za to mi neušijú, ale čo vypasím.“

„Ty? Nikdy nič, ani grajciara. Všetko si prepásol. A je, hriešna stvora, staraj sa, ako ho zaodieť a zaobuť na zimu.“

„Ja budem mať háby – ušijú mi. Ja som neodpásol ani jednej husi – zvaľujú to na mňa.“

„No dobre. Ale kde budete bývať? Nazdávaš sa, že ťa na prístupky vezmú a budú ťa tam obchodiť?“

„Starý nám dá sádok – v ňom vystavím dom.“

„Iba ak ho ulepíš z blata, alebo hliny...“

„Z dreva bude – z dreva.“

„Ale to sa na veľmi moc podoberáš. I pást', i háby si dať ušiť, i oženiť sa, i dom vystaviť. Vedel bys' i rukami tak robiť ako jazykom... to by bolo!“

„Len kúpte vlny na háby. Upradieme ešte do jesene, kým dačo bude...“

„Synku – kým dačo bude, do tých čias i desiata vlna narastie na ovciach. O to sa ty neboj! Len nepopečuj s takými vecami, ako je ženba. Ak to starý počuje, ten ťa na mieste zabije. No a mladý Dúbravovie – ten ti väzy vykrúti.“

„Ja nepopečkujem – ani nebudem. Mne povedala – a budem sa ženiť.“

„Mlč mi ho – bezbožné diet’a! Nerob sám zo seba posmech – dost’ že ho druhí robia. Modli sa Bohu, aby ti dal dar Ducha Svätého a rozumu dobrého.“

Ondráš utiahol sa pred rozhnevanou totkou, ktorá hupkom odišla do Bežanov, že vyzvie, čo je vo veci.

Bežanovie gazdiná len vytrstila oči, čo hľadá u nich stará totka.

„Joj – veď ste už dávno u nás neboli. Mali by sme vám dať vajce. Len čo vás sem donieslo?“

„Ale pomysli si len; ten chlapec, čo si vzal zas do hlavy – chce sa ženiť.“

Bežanka od divu pľasla si dlaňou o zásteru: „Ach, už len nepovedajte.“

„A, svorička,“ pokračovala totka, „že si tvoju dievku vezme.“

Bežanka, majúc ruky v lone preložené, zdvihla pravú a posotila ňou totku znakom zarazení.

„Ach, choďteže – choďte!“

„Veru tak! Mne sa tiež dať nestalo od jedu. Ženby ešte nikdy nespomenul – len dnes sa ňou pochválil.“

„Iba ak by sa mu zas dačo robilo. Ono tá jeho hlava je nie celkom na mieste. Je ako diet’a.“

„Pravdaže – bez rozvahy. Ale jeho ktosi musel navdať. On povedá, že tvoja dievka.“

„Nuž?“

„Nuž, že sa mu sľúbila, keď mu doniesla jest’. Do jesene má byť i veselie.“

Bežanka rozosmiala sa chutno.

„A veru možno! Zas jej dáky parom posvietil – možno!“

„Nože jej povedz, nech mu dá pokoj. Potom by iba ja mala s ním trápenie.“

„Pravda... pravda. Viete, to je to mladé stvorenie. Tára vám a pletie bez všetkého poriadku. Moja dievka veru rada si zažartuje. Od malička bolo také milé a všetečné – čo nedaj Pane Bože – div vám na oheň nepuklo. Ale jej poviem, nech mu nemätie hlavu – neborákovi.“

„Hej, prosím ťa – povedz jej. Nech sa radšej ani neschodí s ním. Veď mu ono to vyjde z hlavy.“

„Nuž a akože? Pravdaže vyjde!“

A rozišli sa v najlepšej zhode. Každá z nich pochvaľovala druhú, aká je hodná, múdra osoba. A obe boli veru hodné, múdre osoby.

4

Ondráš Machuľa robil vážne kroky k svadbe. Hneď v ten večer poplátal si na kolene nohavice, aby zajtra nemala mu totka čo vyhodiť na oči. Chcel včas zajať i včas zašiel za chovou. Choval sa u susedov nižšie Bežanov. I podivili sa gazdovia, Keď tak včas vpálil im do domu. Indy prichádzal o pol poludní, keď jedlo už zastydlo – dnes bolo ešte na panve.

„No synku – dnes si akosi včas vstal. Musel si sa akosi nenavečerať, ako svedčí. Akiste si sa hanbil moc jest’ – Zuzky.“

Ondráš významne usmial sa na gazdinú, ktorá tak prezrela jeho srdce i žalúdok. Ešte väčšmi ho potešilo, keď mu podotkla: „Ondráš – ozaj – treba by sa bolo o dačo obzrieť... roky prechodia... kým si mladý, zaopatri sa. Na starosť už neskoro.“

„Veď, - veď,“ horlivo jej prisviedčal. „Už som sa postaral.“

„Ba kú jazornú strelu! Aha – aký ti to! Potmehúdol! Ale na veselie ma zavoláš! Chcela by dačo užiť!“

Ondráš jej nesľuboval nič. Mal by ich mať na veselí, keby zavolať každú, ktorá sa mu len poukne! Nazrel do kuchyne, zamračil sa. Na panve zazrel zemiaky, ktoré ešte ani nevreli, len začínali sa peniť.

„Nemáte dačo zjest’? Šiel by som už.“

„A čo ti je tak náhlo? I o dve hodiny máš dosť času. Už vidno peny – dočkaj, kým zovrie.“

„A od večera vám dačo nezostalo? I studené zjem.“

„Veru to! Abys’ ma ohováral, že ťa studeným chovám! Ja len neviem, čo sa ti dnes stalo, že sa toľme náhliš.“

„Zajímať chcem – zajímať.“

„A načo? Ešte ani teliec nehnali... Či chceš pred teliarom?“ Ondráš sadol, čakal ako na klincoch. O chvíľu – jemu zdalo sa, že o rok –

predložili mu švábky s mliekom. Jedlo, ktorému bol nadšeným citeľom. teraz netešil sa mu tak veľmi. Hodil do úst raz-dva, nabral plné hrste švábky a odišiel zajímať – cestou dojedajúc.

Husi zajímať – to nie žart! Na to treba aspoň toľko, ak nie viac zbehlosti – ako na vedenie vojska. Ukrýva sa to pred pastierom – hľadá sa mu z očí stratiť. No Onráš zná všetky spády svojho povolania – prenikne všetky fortiele husacieho umu. Na dlhé paradlo vztýči svoj klobúk a tie bojzhlavo zaberajú prd ním. Len veľké šťastie, že to takouto pletkou dá nastražiť – ináč by mu nik nedal rady. Lebo pri všetkom strachu pred Ondrášovým klobúkom hútorí jedna s druhou bez prestania. Tu stariga gagoce zavolávajú mladé, strativšie sa od nej v tej trme-vrme; tu zas mladá kvíli, cítiac sa medzi neznámymi osirotenu. tu zas jedna stariga d'ubne druhú, že sa jej krdlíku príliš zblížila. A to ide celou dedinou tak. Husací gagot rozlieha sa od jedného konca k druhému. Tu ide zbožný voz, i musí zastať – husi nevystúpia, ženú sa ako slepé i pod kolesá. Tu i Ondráš pričíní sa, aby nebolo ticho. Mácha za nimi klobúkom na palici i kričí: „Hinda... jáj...! Ú-ú-ú-ú! Haf... haf... haf“ I napodobňuje hlasom všetky zvieratá. Zas zahvizdne za nimi, zas zaráfa palicou na haluzovom plote – a husi uhánajú.

Ale takýto strach pôsobí na malú dištanciu – ktoré sú pred husárom, utekajú, ktoré sú len trochu vbok, už zastanú. Tu pobehne k nim – no predošlé mu zastanú, necítiac ho za sebou a pokračujú vo vade. Tak nastáva hneď na pravom, hneď na ľavom boku zvláštne prúdenie, bez konca a kraja.

Tá miešanina husích a ľudských pokrikov rozčuľuje nervy. Človek, keď popri ňom taký krdel' prejde, ako osprostený zastane, a dlho, dlho cíti, že mu v ušiach piští.

Len Ondráša netkne sa toto. Všetky práce on koná a pritom i ohliada sa do sadov a medzierok. Lebo husi, pocítiac, že ten rákoš sa už blíži: utiahnu sa do závetria, aby ušli očiam svojej gazdinej. Ani nečuchnú, zaprú svoju prírodu štebotavú za ten krátky čas; no akonáhle krdel' prešiel a zavládla tichosť, vykradnú sa opatrne z úkrytu a zajdú niekam do zakázaného. Vidno, že nesladí sa im pod feruľou Ondrášovou.

Krdel' došiel pred dom Bežanovie. Ondráš ohliadal sa, kto vyženie husi. Nevidno nikoho – ani husí. Skočí do dvora a skúseným okom prezrie naraz celý dvor. Husí nikde – len gazdiná chodí, prezerajúc všetky úkryty.

„Prekliaty hyd! Ani čo by sa boli prepadli!“

„Kdesi budú schované!“ A Ondráš pomáha jej hľadať. Odchýlil maštal – nič. Vošiel do nej a obrátil sa do kúta k malému cáročku – a hľa, v ňom sú utúlené.

„Hinda – hinda! Jáj – jáj!“

A husi vyhrnuli sa z cárka a s veľkým šumotom bežali maštal'ou. Za pokutu každá, skočiac z vysokého maštal'ného prahu, udrela sa o hrvoľ, nestačiac zaveslovať v povetrí labou.

Ondráš mal na ceste roboty, kým zohnal sem a tam rozlezenú čriedu.

Na paši nepolihoval, nekradol Pánu Bohu deň. Keď husi napásli sa na pažiti, zašiel do neďalekej hory. Obzeral ju, či jesú v nej dáke sucháre. bola tam húština i mnoho uschlých, zakrpatených jedlíc. Vytiahol z kabáta nožik, čo mal na galúne o gombíkovú dierku uviazaný, a pretiahol niekoľko ráz palcom po jeho ostrí. Tvár uškľabila sa; vidno, že mu jeho ostroba lahodí. Horko-t'ažko vyškrabal sa na suchár a odrezal vrchovec z neho. O chvíľu ich mal celú hromadu pred sebou. Kôra z nich opršala a haluznatý vrchovec podchvíľou bol pretvorený v úhl'adnú habarku.

Tak míňal sa mu čas. Na čele sperlil sa mu pot, v hrubých, bohatých kvapkách, i odtekal dolu lícami do strniska jeho riedkej brady. No on nedbal. Pracoval usilovne, aby previedol, čo si v noci na posteli umienil. Ani sa nenazdal, len keď za ním stála gazdiná s obedom.

„Ani ma nevidíš – od veľkej roboty. Čože to stružlikuješ?“

„Len...“ Nevyjavil svojho tajomstva.

„Ľaľa – koľko habariiek! Kde si ich len nabral toľkú silu? Akurát i mne treba – mohol bys' mi jednu veru dať.“

„No – túto!“

„A veru bude. Pozrite ho len – ako ju poriadne spravil. No!“ A gazdiná chytila ju medzi dlane a vtrela ňou, akoby zátrepku robila.

„Čo ti len dám za ňu? Múky ti netreba, keď sa po domoch chováš...“

„Dáte mi chl'p vlny – ale hodný. Je skoro najväčšia.“

„A načo ti bude tá vlna?“

„Hm – načože by bola? Na nohavice.“

„Hm. Mhm – chceš sa vystrojiť. Dobré máš. Navečer si príď – dostaneš.“

Večer, kým do pol dediny došiel, habarky mal už rozchytené. Pod pazuchou niesol miesto nich hodný uzol bielej vlny. Gazdiné mi

i naprihadzovali: tešilo ich, že už sa má k niečomu. Len jednej habarky nechcel už nikomu prepustiť. Pýtali ju už mnohé, no on nie a nie. Sľúbil, že zajtra ich zas donesie hodnú viazanicu. Ženy sa uspokojili.

To bola zo všetkých najväčšia i najkrajšia. Ondráš, čo len vedel, najkrajšie cirády navyrežával na ňu. Keď prišiel pred Bežanov, zanesol ju dnu.

„Čože si nám doniesol, čo?“ usmiala sa mu gazdiná – budúca svokra.

„Habarku. Videl som, že nemáte – nuž...“

„Tisíc tisícov! Veru sa mi zide. No! A čože pýtaš za ňu?“

„Nič.“

„Ej, ba! Akože by to bolo? Darmo sa ani Pánu Bohu nemodlíme.“

Vybehla na pôjd a odvalila hodný rezeň slaniny. Kým zišla z pôjda – Ondráša už v izbe nebolo. Habarka ležala na stole.

Gazdiná zastokla ju do rámika, ktorý slúžil i za lyžičník. Usmievala sa.

Po chvíli vrátili sa všetci Bežanovci domov. Popredku gazda, za ním čeláď. Gazdiná zavolala dcéru do kuchyne.

„Ty, dievča – ja neviem, čo je to... ale ten husár sa nám akosi veľmi obšmieta.“

Dievka pobledla a zažmurkala. Poznať, že sa zľakla. Ale zvedavosť ju tiež trápila; opýtala sa:

„Nuž?“

„Nuž ráno mi on sám husi vyhnal – to ešte nikomu neurobil; teraz nám zas habarku doniesol... nič nechcel za ňu. A včera bola tu jeho totka sa žalovať, že je celý zbláznený... len ženiť a ženiť. Že voľáko na teba myslí.“

„Blázon sprostý!“ a dievka vyšla z kuchyne.

Mať podkladala pod panvu i povrávala si:

„Hodné dievča – všetko sa mu podkladá. Mladých zaťov na každý prst desať! Len sa tak pretekajú o ňu. Nuž chvála Pánu Bohu!...“

5

Čas mína sa ako z husi voda. Tečie chytro – ani sa nenazdáš, len keď stojíš tam, kde žiada sa ti, alebo pred čím sa trasieš. Machuľa zas nemôže to povedať. Nie že by mu tiekol, ale vlečie sa mu ako slimák. Ledva prečká vše ten boží deň. I robotou skrakuje si ho, i všetko – a predsa každá hodina vidí sa mu rokom. A akoby nie? Očakáva ho toľko šťastia: a to všetko v jeden deň mu má padnúť do lona. Najprv rozsadz, potom nové šaty a konečne – sobáš.

Rozsadz čaká túžobne ako chorý to božie svetlo po dlhej noci. Ale aj môže ho čakať. Veď nechybia mu len tie dve husi. Čo sa sňal so Zuzkou, neutratil ani jednej – a to je moc.

Šaty budú dnes-zajtra ušité. Aspoň priadza je už v klbkách; čochvíľa pôjde na krosná – a ostatok sa chytro spraví. Keď si pomyslí, jak ľahko ide prísť k novým hábom: musí sa zaradovať. Spravil pár habariiek, a do týždňa mal už dosť vlny i čiernej i bielej. Od ušitia tiež bude mať. Má už tri opálky, z borôvkových koreňov upletené. Za také pohodia mu vďačne i dáky groš – lebo taká opálka pretrvá i dvoch gazdov.

Najtiaz mať nové šaty, potom ku svadbe je len vrabčí skok.

„Hm...prišiel som k žene – ku všetkému. U Bežanov ma radi vidia – ale akoby aj nie! Husi som im vynašiel – i habarku doniesol. A teraz,“ Ondráš sa uškľabol, radosť odňala mu hlas, stiahnuc mu hrdlo – „teraz im dám netakší podarúnok. Do večera ho azda len upletiem. Eh, tomu Dúbravovie som ja utrel hubu! Bude ten pamätať!“ Ale napadlo mu i čosi vážneho, akási obava. „Hm... čo ako, ale my by sme sa len mali dakedy zísť. Nebol som od tých čias s ňou na slove. To pero... ona, pravda, sice sľúbila... hm, ale pero – to bude. Najtiaz mať háby. Za tento klobúk mi ho len nepripraví! Musím totku kroz nového poslať. No – a opálka je hneď, mám sa aspoň na čo zriecť, keď chcem tá ísť. Keby len ju našiel doma – ale málo býva doma. Musím jej stužku kúpiť, alebo šatku... No!“

Pred večerom s hotovou opálkou zašiel do Bežanov. Obzrel sa po dome – krem starej nevidel tam nikoho.

„Var nám zas dačo nesieš?“

„Mhm...“ prisvedčil jej Ondráš.

„Ty, opálka sa nám veľmi zide pri kopačke. Bude na veľkú šváбку. Ešte keby si jednu uplietol na drobnú. Všetky sa nám potrhali na posmech!“

Začala v kútiku postele šukať. Po chvíli vytiahla z nej uzlík. Ondráš cítil, čo bude v ňom. Vzal klobúk a poberal sa preč ako vtedy, keď habarku bol doniesol. No stará zastúpila mu cestu.

„Nie – nie! To by sa hanbila prijať. Koľko si sa natrápil, kým si naťahal toľko koreňov – ako by ja to vzala darmo?“ I podávala mu čosi bieleho – šestáky. On vložil ruky do vrecka, aby sa dáko nepomýlil prijať, a vzdorovito zavrteľ celým telom, že nechce.

„No, len na, keď ti dávam. Nejedujže ma! A tisia mu šetáky. No Ondráš sa bránil, aby mu nemohla nijak pristúpiť.

„Ale čo sa mu to robí? Ono sem donesie každý deň dačo a vziať nechce nič. Na, vezmi si a – choď.“

Ondráš pozrel do tváre gazdinej – jasno, úprimne. Ten pohľad vyrazil jej všetko a potvrdil totkine reči. Ondráš veril – veril! Gazdiná hľadela spod jeho vplyvu sa vymôcť, i pokračovala: „A prečo nechceš?“

On hľadel jej do tváre a horúcim hlasom zvolal: „To by ma nectilo!“

„A mňa by var ctilo! Mňa by ctilo! Keď nechceš peňazi – ako chceš; ale ani ja nechcem tvojej opálky. Ktože by vzal od žobráka palicu?“

Ondráš predošlým teplým hlasom odpovedal: „Ja som nie žobrák. Ešte ich mám päť – tie predám. Od vás neprijmem ani grajciara.“

„Nuž a prečo?“

„Preto!“ A významne pozrel na gazdinú. Tej sa v napätí dych krátil; bála sa pokračovať, aby neodstránila všetky prekážky jeho dôvere, ktorá dnes sedela mu na tvári. Len z obyčaje opýtala sa ho: „No, už bys’ len mohol povedať!“

„Nuž mal som vám pri robotách pomáhať... ale nemohol som – nemal som kedy... nuž...“

„Pomáhať? Hm – hm...“

„Hej, mladí zati pomáhavajú... mne by sa tiež patrilo, ale, ako povedám...“

Gazdiná usmiala sa naň posmešne.

„Milý môj zať! Len kto ťa vypriadol!“

On nepochopil úsmešku, dôverne jej hľadel do očí. Celá tvár jeho bola ako vymenená. Spotvorené črty obliate boli rumencom. Nával citu,

lásky, radosti poškubával jeho vyšnou masívnou gambou. Starej uľútilo sa ho. veď on nie vina, že takýto prišiel na svet. Dost', čo ho osud bije – i ona má proti nemu povstať? Pohliadla naň mäkko, i položila dľaň na jeho tvrdé vlasy.

„A kto ti to povedal, môj syn, že budeš naším zaťom?“

„Kto?!“ Ústa mrzavcove uťahovali sa. Blaho, radosť zatláčali mu hlas. Konečne s veľkou námahou vyslovil: „Zuzka“

Stará prikývla hlavou, akoby to odobrovala. Chcela mu povedať čo-to, ale nemohla.

„Nie, tejto radosti mu nepokazím – nebožiatko, zblaznie. Ale tej musím povedať. Čudo – takejto zámäty narobiť!“

No hneď i rozsudok vrátil sa jej. Na čomsi istom ustálila sa. Pokojným hlasom povedala mu: „Chod' syn môj domov. A aby si sa nepochváľil nikomu, že ti povedala...“

„Nie, ani živej duši. Totka už, pravda vie; ale tá nikomu nepovie.“

A rozradovaný husár odišiel domov.

Bežanku táto vec náramne trápi. je stiesnená, akoby jej bolo niečo na prsia zaľahlo. Ten mrzák, jeho tvár vzrušená horúcim citom prenasleduje ju všade. Keď začal statok dochádzať, sama sa raduje: aspoň v tej práci pozabudne na nerest'.

Večer, keď už čeliadka políhala, stará chytila Zuzku na otázku:

„No, už si ty vykázala; ja len neviem, čo budeš robiť!“

Zuzka pobledla, akoby ju boli na niečom dochytili. Sotva stačila vypovedať: „A čo?“

„Nuž s tým husárom?“

„Ejha! No veru!“ A Zuzka zvrtila sa na päte a pohla plecom. Mať nadskočila na ňu:

„Myslíš si, že to žart? Ej ba, ja veru neviem, ako sa ho strasiš. Celý je zbláznený. Len povedz, čo to bolo medzi vami – už muselo čosi byť.“

Dievča pohliadlo do ohňa, pozabudlo v ňom oči – zamyslelo sa. Po chvíli sa strhlo a rovno matke povedalo: „Nič – nebolo nič.“

„A to ja neverím. Ej, to už nie! Ten by sa voslep nezblaznel. Veď je celý premenený. Ba veru tak mi ho je ľúto, čo nikdy.“

Stará neklamala. Vidno bolo na nej, že hovorí pravdu. Slza jej tiekla dolu lícom. Zuzku to zarazilo, až teraz poňala dosah svojho skutku.

„Ale verte mi, mamó, nebolo to nič. Ja som mu doniesla jest' a stratila som s ním dve-tri slová. Blázon – mohol veru vedieť, že to nebolo naozaj.“

„Nešťastné diet'a, čoś to urobila! Prídeś do rečí, nič po nič. Budú hľadiet' na teba ako na dáku bludárku. Ale nám to bolo treba?“

A stará začala zalamovať rukami. Na Zuzku to veľmi pôsobilo. Jej samouverenie bolo otrasné – predtucha akéhosi neistého nešťastia doľahla na ňu. Už oddávna želela ten ľahkomyselný krok – vidiac matku zúfať, tým väčšmi sa zľakla. Začala zalamovať rukami i ona – narážali sa z matkou, ale len pošepky. Báli sa starého – ten vie veľmi chytro riešiť takéto porvyvy.

„Veď som mu ja len povedala, že..., že...“

„No, čo za že? Var že ho rada?“

Zuzka pokrútila hlavou, popierajúc.

„Že pôjdeś zaň?“

„Ani to – len som sa mu požalovala.“

„Požalovala? A čo si sa mu ty mala žalovať? To ti je otec, či brat? A na koho si sa mu žalovala?“

„Na Jana – že ma nechal.“

„A to bolo pravda? Naozaj ťa nechal?“

„Večer sme sa boli pohnevali – ale potom pomerili sme sa.“

„Óvi, óvi! Len načo sa mu žalovať! Načo – načo.“

„Veď načo! I ja želiem. Radšej by bola onemela! Ale on, keď som mu doniesla jest', tak čudno hľadel na mňa. Neprihovoril sa mi, aboby sme ani neboli z jednej dediny. To ma mrzelo – chcela som mu dačo len povedať...nuž požalovala som sa mu na Jana. Nuž tak!“

„No už sa stalo. Čo sa stalo, zle sa stalo. Len aby si dáko do rečí neprišla – ja sa len toho bojím. Pováž si len, ak by otec...“

Stará nedopovedala. Ani nebolo treba: dcéra už pri nadhodení otca zmrzla. Predstavila si ho prísneho, ako ju skúma a zbadajúc tieň hriechu – ako tresce. Hej, keď on povie len slovo, trasie sa pred ním celý dom – od gazdinej až po varešku.

„Veď on to nepočuje. Kto by mu povedal?“

„Ej, veru, dievka moja, čert nespí. Nadhodí sa ľahko holomok a – ja by sa potom radšej neviem kde dela. A Jano – ten by zamlčal? S otcom sú ako jeden palec: ten by tiež nezamlčal.“

Dcéra v nemom úžase zalomila rukami. Myslieť nebola schopná – rady nevidno nikde. Husár jej už bol nielen bedárom, ale strašidlom zo všetkých kútov skl'abiacim sa jej. Jej utrápený pohľad uprel sa na matku, vyhrážajúc otázku: „Čo robíš?“

Matka mu porozumela.

„Veď čo – veď čo! Ktože ti tu dá rady? Najlepšie by var bolo, keby sa sobáš odbavil čím skôr.“

Dcéra chytila sa tej myšlienky:

„Keby – naozaj: keby!“

„Ale tu zas nemáš ešte kúpené ani na periny, ani na šaty. Jakubský jarmok sme si pekne-rúče prepásli – môžeme si teraz dočkať do Gála. A kým sa to ešte pošije – poriadí: Bože môj...“

„Ako chce – sobášnych šiat nemusím mať, nech sa odbaví všetko len v sviatočných. Veď sú i to pekné a mám ich toľko, že sa nik nenazdá, aby to boli len sviatočné. A obliečky na periny – no, to sa i po sobáši došije. Len nech budú jedny – tie druhé sa došijú. To na jedno vyjde: či im v truhle ležať a či u farbiara.“

„Veď už hej – ale ani čepcov nemáš, koľko by patrilo. Starohorky čakám zo dňa na deň, a akosi nechodia. Ale najhoršie bude ešte z otcom.“

„Nuž?“

„Hm...tak sme zostali na slovo, že sobáš bude týždeň pred Všetehsvätými. A teraz keď ho my budeme durieť – myslíš si, neopýta sa nás, čo toho príčina? Ten si nedá veru tak ľahko povedať.“

„Dá – prečo nie?“

„Čo ten raz povie – to je už ani pod pečat'ou.“

„Veď mu my nepovieme, ale – Jano.“

„Ba pravda je, dievča! Ten mu rozpovie všetko; požaluje sa mu, že nemôžu sa už cez kopačku zaobísť bez nevesty. Že cez žatvu tiež ledva vybiedili bez nej. A tomu uverí najskôr. Len ty povedz Janovi, nech podurí otca – azda ešte všetko bude dobre.“

6

V nedeľu po službách božích nehovorilo sa v Lenovci o inom, len o ohláškach Jana Dúbravovie so Zuzkou Bežanovie. Sotva ktorá ohláška prekvapila poctivú obec tak ako táto. Veď ako by aj nie! Už i vrabce čvirikali na streche, že veselie bude len o Všetehsvätých, po robotách – a tu zrazu ohláška o pollete, akoby z neba spadla! By sa paroma nehovorilo – keď Dúbravovci sami nechceli sa tak náhliť, odkladali so svadbou, ako mohli; starý Bežan tiež už povedal, že všetko bude len o Všetehsvätých, a tu ohláška! Ozaj, kto to všetko tak prevrátil? Mladý zať – nik iný. Hovorí, že kopáčka im treba. Len nech mu verí, kto chce: v žatve zaobišli sa bez nej – a v kopačku by sa už nemohli! No – kto mu uverí?

A ženy ako toto mrzelo! To náhlenie síce nie, ale táto záhada – tá záhada. Ony chcú mať pred sebou jasno nuž známa je ich pilnosť v hľadaní svetla v záhadách. Nedarmo majú najviac s priadzou práce – ony všetky záhady chcú rozmotat' ako tú priadzu. Keď sa im nadhodí uzol – usilujú sa ho rozmotat'. Ak sa nedá, prestrihnú ho a idú ďalej. Pravda, často protivným koncom začnú rozmotávať a prídu na nový uzol. No im to nerobí nič. Len nech majú dačo medzi rukami.

Tak i tu prišli k výsledku – no mlčali. Nepochválili sa tým nikomu – verejne. Len po kútoch medzi štyrmi, i šiestimi očima, pošuškávalo sa čosi. Bežanovci čosi – čosi cítili. Nemohli zvlášte Zuzke ujsť skúmavé pohľady, ktoré ju vše prenasledovali. Zapýrila sa sama pred sebou. Stará tiež porozumela všetkému. Za každým krokom stretla ženičku, ktorá dobrodušne pozrela na ňu, akoby sa chcela pýtať:

„Vo venci pôjde na sobáš a či ako?“

Starému veľmi mnoho nešlo do hlavy: zvlášte tie smutné, zarazené tváre žien. I tá ohláška ho mrzela. Keď Dúbravovci vedeli od fašiangov čakať – mohli sa veru i tých pár týždňov už zaobiť. No on má v hlave len zaopatriť, čo treba dievke do vena – ostatné nech si obstarajú ženy samy. Ak si narobia zle, nech sa vykýchajú z toho. On – na jeho dušu – bude mať preto hladkú hlavu.

Ondráš husár nevedel o ohláške ničoho. Nemal kto s ním o tom hovoriť. Keď mu doniesli jest', žiadna ho neprekvapila tou novinkou.

Veď by to bol zázrak, ak by mu to už suseda včera nebola vyrozprávala: načo toľko jazyk drat'? A ani nepúšťali sa s ním do reči, najviac objednali uňho opálku, alebo čo iné. Do Bežanov nešiel, nemal po čo. Ísť nič po nič nemohol, a zavďačiť nemal sa už čím. So Zuzkou sa nestretol, lebo tá najviac doma sedela, nerada chodila po dedine – totka ani nečuchla. Rada bola, že chlapec pomaly zabýva.

No Machuľa nemal pokoja. Čosi ustavične trápilo ho. Žiadalo sa mu zas pohovárať sa s ňou, čo len chvíľku. Ale má ísť do Bežanov, a to len na prázdno? Čo odpovie, keď opýtajú sa ho: „Čos' nám doniesol?"

“Habarku už majú, i opálku. Mám ešte jednu opálku doniesť – ale tej nemám. Ako len pôjdem; ešte sa nazdajú, že som prišiel za tú habarku pýtať. A mal by veru ísť, Zuzke povedať, že súkno už tohto týždňa vyjde z klady a pôjde ku krajčírovi; aby sa i ona mala k dačomu. Ale ako ísť... ako?“ Ako sa blížil večer, tak rástla i nespokojnosť jeho. Nikdy ešte neťahal ho do Bežanov tak ako dnes. Pol krdľa by dal za to, keby mu dakto poradil, na čo sa zrieť. No rady nikde. Nespokojný chodil sem i ta. Myslel heď na Zuzku, hneď na šaty, hneď na rozsadz. V hlave jeho preháňali sa myšlienky ako oblaky v čas letnej búrky.

Pred západom slnka dospel konečne k riešeniu. Zasmial sa veselo a máchal v povetrí rukami. Kto by ho videl, myslel by, že zblaznel. Husi, počujúc jeho divné pohyby, zľakli a zhrkli sa do hĺby, akoby bol orol zakrúžil nad nimi. Ondráša to ešte väčšmi tešilo. Jeho oči bystro sledili, akoby niečo hľadali. Hľa, vprostrd čriedy malý krdlík. Zamieril k nemu rovno – črieda nechala mu veľmi ulicu. Majúc pod pazuchou schúlený kabát, vystrel a hodil ho na malý krdlík. Črieda sa rozbehla, len tri starigy vrátili sa ku kabátu a, vystrúc krídla jedovato sipeli naň. No hneď utiekli aj ony: kabát začal sa hádzať zboka na bok. Spod neho, dierou na chrbte, vykukla hlávka – oči pochopili, čo sa robí, vidiac pastierovu ruku siahnuť na kabát. No pohnúť sa nebolo možno. Kabát je už pod husárovou pazuchou.

„Ale som ťa chytil! No neboj sa – nezabijem ťa.“ Pohladel ju po chrbte – no stariga uštipla ho v ruku svojím ostrím zobákom. „No, no – len sa neboj... neublížim ti.“

Sadol na zem, hus položil si na lono a obňal ju ľavou rukou. V kabáte mal motúz – rozsúkal ho: jeden koniec uviazal husi na nohu.

„No tak – neboj sa. Veď ťa tu nič nezje. O malú chvíľu aj tak prídem po teba.“

Hus zanesol do vrbiny a priviazal ju o jeden koreň. Kabát prehodil cez plece a – hybaj za krdľom. Prestrašené husi, cítiac, že večer už tu, samy od seba tiahli domov. Viedla stariga, čo napadúvala na nohu.

Krdel' dostal sa šťastlivo do dediny. Zastavil sa v potoku, vyplákol hrdlo, rozdelil sa na malé skupiny, z ktorých každá obrátila sa k inému dvoru.

Do Bežanov hodil sa tiež malý krdlík, šesť ich bolo v ňom. No nešiel tak veselo ako ostatné, len nesmelo zakrádal sa do dvora. Nemal mu kto cestou hutoriť: „Tata-ta...“ Bez matere s utrápeným gaudžaním vošli mladé do dvora. Tu, cítiac, sa už po domácky, pustili sa do hlasitého gagotu, akoby chybujúcu starú privolať chceli. No tá nezjavila sa im nikde. Miesto nej vyšla gazdiná so žrádlom, hodiac im naprostred dvora. Húsky, hodiac sa naň, zabudli hneď na svoj žiaľ. No gazdiná na prvý pohľad videla, že starigy niet. Vybehne na cestu a volá: „Šura, šura! Šur-šur – šura, na!“ Ale odnikiaľ neprichodil dobre povedomý gagot starigy. Bežanka pobrala sa hore dedinou.

„Šura-šura! Šurička moja – šura-šura!“

Nehlásila sa jej.

„Ach, Bože, - nemalo sa to už kedy indy stať. Človek nevie, kde mu hlava stojí, a musí sa ešte za husami zaháňať. Len či ju dakde neodpásol! Rok po roku vyviedla po dvanástoro... nikdy takej husy nebude! Joj, Bože – i tie syrničky mi prihoria – radostník tiež treba medom potrieť... a toto musíš takto nemilobohu sa motať. Ale predsa ohlásim sa u toho naničhodníka naničhodného.“

„Kdeže je moja hus?“ Zavolala oblokom do izby.

Jej krotká tvár horela hnevom.

Ondráš sa jej zľakol. Už chcel povedať všetko – všetko. Tak bridilo sa mu klamať túto ženu, ktorú ctíl, miloval. Pohliadol na ňu svojím krotkým, ohlupeným okom. „Ale vám neprišla?“

Už chcel jej vyznať, no bál sa jej hnevu. „Nezatárala sa dakde v dedine – za hrtanom?“

Tu Bežanka zostala v hneve bez seba. Bezohľadne kričala naňho: „A čo by sa mala moja hus za hrtanom tárať? Var ju nenakrímim každé ráno, každý večer!“

„Čože si to zas vyviedol – ozembuch!“ ohlásila sa i totka, vyjdúc z kuchyne. „Už si si veru hodne ušil halenu i nohavice! Hneď by mu krk

odkrútila. Kokoš! Čo len zháňa na tej paši! Teraz už bude rozsadz: tri husi odpásť – nemilobohu. Už vidím nedostane ani grajciara.“

„Ale moja hus – moja. Nedala by jej, a čo by mi ju zlatom odvážil. Veď tá každý rok vyvedie po dvanástoro: i toho roku – ale sa zomleli dolu žľabmi.“

„Musela na paši zostať,“ nadhodil husár, ale nescelo.

„Ach, joj – idže ho v čerty!“ zasmiala sa jedovato Bežanka. „Tá by šla na paši zostať... tá má viac rozumu že desať takých, ako si ty. Tá by zostala! Joj – musím už ísť... radostník mi prihorí. Dobré sa majte!“ A už bolo počuť dvercia privrieť. Bežanka odišla. Husár sa ešte štuchal po izbe, bez všetkého poriadku.

„Ale sa ho poberáš?“ kričala naň totka. Abys’ ju dovedol. Ani mi nepríd’ bez nej.“

Husár odišiel z domu, za husou. „Nedovediem... just nedovediem... naprotieň – ale donesiem... aby vedeli, donesiem! A ako sa hnevá... tá Bežanovie – pre jednu hus! No veď sa nebudeš dlho hnevať.“ A usmial sa falošne – hlas triasol sa mu vnútorným rozochvením a radosťou; ústa utáhovali sa mu kŕčovite z boka na bok.

Totka chodila ako v trapiech po dome. Z kuchyne do izby – z izby do kuchyne, zabudnúc zakaždým cieľ svojej cesty. V ruke nosila varechu od vody, i zanorila ju do horúcej kaše, namiesto do vody. Mlieko zas precedila do pareníka, kde prirábala na kabáče. Pod cieňu vyšla po triesky a doniesla – paradlo. Tak šlo až do mraku, až do tvrdej noci.

„Pane Bože... čo sa mi to dnes robí? Ach, všetko preň – všetko! Hriešna stvora – čo sa natrápiš – joj! Čo som sa zaň namodlila, a ono darmo – darmo. Otrhaný chodí ako lipa, a prepása všetko – všetko.“

Indy o takomto čase ľahla, dnes sedela ešte pri obloku a hľadela do tmavej noci. konečne buchli dvercia i ozvali sa kroky pod oblkom. Z hustej tmy vynorila sa v svetle vechá postava Ondrášova. Totku zarazil výraz jeho vyjasnenej tváre. Každá žilka vibrovala rozčúlením, radosťou, blahom. Rozopäl otrhaný kabát a vytiahol spod neho pol syrníka a trasúcou sa rukou položil ho pred toku.

„Nate – to Bežanovie poslali – výsluhu.“

„A hus?“

„Ejha, hus je tu! Doniesol som ju z paše.“

Totka zasmiala sa srdečne. „Ale naozaj? Doniesols’ ju? A akos’ ju našiel?“

„Na vrbine zachytila sa jej o korienok laba. Nemohla si pomôcť.“

„Chvála Pánu Bohu! Keď je len tu!“

Nevdojak pohliadla na syna. Ondráš ponúkol ju ešte raz:
„Nate...donesol som vám...“

„Nie, nie. Nebudem. Tebe sa zide... len zjedz sám.“

„Ja? Ja som už zjedol... to je vám.“

Pohliadla na chovanca. Jej oko zažiarilo zas oným materskej lásky výrazom, ktorý sa tajne vkráda v srdce Ondrášovo a otvára ho dokorán. Toto pomyslela: „Má srdce... oj, srdce má. Dal by i košeľu zo seba. Nebožiatko, ono je ako dieťa. Neublíži ani muche; nezavadí do nikoho...ani čo by ho na svete nebolo. A nemá nikoho – len mňa; nik ho nenapraví na dobrú cestu, len ja. Hej, neopustím ho – neopustím.“ I utrela slzu z navlhleho oka.

„Sadni si sem – ku mne, na lavicu. Tak!“ A totka pohľadila ho po nepoddajných, drsných vlasoch. Pocítil, že totka je zas mäkká, prístupná, že jej srdce opäť silnejšie bije zaňho. Nadhodil nesmelo:

„Totka – ušije tie nohavice aj tú halenu?“

„A akože!“ totka veľmi horlivo dokladala. „Pravdaže musí! Po rozsadzi v tú nedeľu už budú na tebe. Pôjdeš v nich do kostola; pôjdeme spolu, ako si s nebohovou matkou chodieval – Pán Boh ju osláv!“

„A nemohol by ich prv ušiť? Povedzte mu do nedele.“

Totkou zas trhlo – nepokoj zavládol v jej duši. No kľudným hlasom hľadela sa ho spýtať: „A načo by ti boli – na nedeľu? Do kostola nechodíš – ani nič.“

„Nedbal by ísť...“

„A husi?“

„Zapasiete vy. Rád by počuť ohlášky – už bude druhá.“

Totka zbledla. V ušiach jej zahučalo, akoby popri nej ryčal vodopád. Celá vzrušená vyskočila: „A kto ti to povedal? Kto ti rozprával o ohláškach?“

„Kto iný?... Ona. Pekne – pekne...“ a s výčitkou pozrel na ňu. Vy mi nežičíte tejto radosti – zamlčíte predou mnou všetko, čo je dobré. Len keď ma treba harušiť – nezamlčíte nič. Keby nie ona, nebol by som ani vedel, že už máme ohlášku. A na prvej som ani nebol. Ani stužky som jej nekúpil.“

„Komu?“

„Jej – jej! Mladý zať sa len má preukázať – a ja...“

„Nie, moje dieťa – nekupuj ty jej nič. Daj jej pokoj... ani nepozri v tú stranu!“

„Ale pred oddávaním – pred sobášom? Čo by bol svet riekol na to? Pomyslite!“

Starej div srdce nepuklo nad ním. „Nebožiatko! Čo má s ním...ešte teraz – pred samým veselím! Robila by to, keby mala Boha pri sebe? Boh jej to odplat!“

„Choď moje dieťa – ľahni a odpočiň si. Zajtra musíš včas vstať.“

Ondráš odišiel, ľahol si – no nezažmúril oka: snil i s otvorenými očima. Stará krútila sa ešte hodnú chvíľku po izbe, sama nevediac načo. Syrník, čo jej poslali, pomrvila do pomýj.

7

Od toho večera hrubý krajčír dedinský nevedel sa obhrnúť pred svetom. Mal roboty plné ruky, a čo by ich mal štvoro, ani tak by si nedal rady. A akoby aj nie? Svadbu tak nešetrne preložili, že čo malo byť hotové za desať týždňov, to musí byť teraz za dva! Mladému zaťovi nový oblek, a to cifrovaný – koľko sa len cifier zmestí! Družbom tiež treba čo-to: tu nohavice, tu haleny. A práve teraz nadhosi sa i husár. Dvaadvadsať rokov vedel sa zaobísť bez súkenných nohavíc a haleny – a teraz, aby ho jedoval, každý od boha deň ráno i večer príde upomínať. Chudák krajčír nikdy v takomto nebol. Radšej by neslýchal o ničom, oželel by i ten zárobček – aj tak je to len ako psovi mucha – len aby sa mu zľavilo tej roboty. No našťastie totka husárovazas každý deň na poľudnie prichádza a zakazuje mu tie háby dohotoviť. Nuž nikdy nedodrжал rozkaz zákazčika toľme ako práve teraz. Nebol by sa od neho uhol ani o vlas.

No tu posvietil ten z rožkami – ženu, krajčirovu ženu. Tá vo veľkej súre priložila ruky k práci a zošívala jedno za druhým chytro, pekne. Krajčír rástol od radosti – takú ženu mať! Ale tá v omyle vzala do roboty husárovu halenu. Krajčír zbadal chybu až vtedy, keď mal prišívvať šnúry

na ňu. Poškrabal sa mrzuto, no konečne riešil: „Nuž keď je tak – nechže bude tak! Zbodni mu aj tie nohavice, nech si ich tam má. Mne sú jeho peniaze také ako i Dúbravovie. A takýto ešte skôr zaplatí než tí magnáši, čo remeselníka len za nič nemajú.“

A krajčír, dľa žiadosti Ondrášovej, dohotovil háby. Totka krajčíra vyhrešila, no konečne vyplatila od nich, zviazala do batôžka, uzavrela ich do truhly.

Husár jasal nad svojimi šatami.

„No už nebudem otrhaný chodiť – nemusíte sa hanbiť za mňa. Teraz už môžem ísť i do kostola – len klobúka ešte nemám. Zajtra pôjdem si ho kúpiť, aj stužky naň.“

„Ale čo sa máš náhlieť. Do rozsadu, Bože môj.“

„Ja – mne klobúk treba...keď je všetko nové. Hm – akoby šiel do kostola... Ozaj – vy hotujete dačo?“

„A čo mám hotoviť? Nemám čo hotoviť.“

„No, veď sa to u Bežanov všetko odbaví... už peču! Dnes už i jalovicu zabili.“

„Už? To už na veselie!“

„Bol som tam, keď ju zabíjali... na holohumnici. Zuzka utiekla z domu: nemohla sa na to dívať – a ja som neutiekol.“

„Povedala som ti, aby si sa ta nevláčil – čo neslúchneš?“

„Musím pomáhať – čo by povedali?“

„Bez teba zaobišli by sa tam dobre.“

No nemohla sa už hnevať naň: veď on ničomu nie vina, ale tie. už dávno vrelo v nej – dnes prekypovalo. Bola by šla do Bežanov rovno a vyzrubila im pravdu, ale nechcelo sa jej. Do svadobného domu stranní ľudia neradi chodia. Ale stará Bežanka má prísť dnes s radostníkom, i ostrila si jazyk na ňu. Mienila jej dôkladne rozložiť, jak hriešne si zahráva s ľahkoverným, nedospelým husárom.

Čakaný okamžik prišiel. pred večerou dohrnula sa Bežanka s ohromným košom na chrbte. V ňom poskladané koláče, ktoré tým viac miznú, čím viac domov opáli gazdiná.

Totka bez všetkých okolkov začala: „Veru by sa nebola nazdala, že nám takúto zhubu robiť budete – ty i tvoja dievka. Chlapec nebožiatko bol pri pokoji, nikdy mu nič nezišlo na um – kým mi ho nezbaláchala. Ja, že to len zo všetečnosti sa jej pridalo – a ono zas druhý raz. A ešte jej i ty

pomáhaš! Ja neviem, čo sme ti kedy urobili! Každému dám pokoj, a predsa každý ťa škubne, kde len môže. Len prečo – prečo?“

„A čo si máte želiť: my sme neurobili nič ani vám, ani vášmu chlapcovi.“

„Neurobili! Veď ja viem, že vám je to nič, keď pripravíte nás o poctivosť. Vám je to nič, keď i s chlapcom vyjdem na posmech. Ale keď je to nič vám, pôjdem k tvojmu, alebo do Dúbravov a rozpoviem, ako zavádzate môjho chlapca. Veď tí nepovedia, že je to nič. Uvidím ja, či ešte jest pravda na svete.“

Totka bola ako v plameni. Tvár jej blácala, hlas sa jej triasol. Bežanka stála pred ňou zahanbená, neopovážiac sa ani oka pozdvihnúť. Len keď jej začala hroziť, že ju pred mužom obdá, zachvela sa strachom.

„Prosím vás, nehnevajte sa, totka. Z čistého srdca vám povedám, že nechcela som vám obidu robiť. Ale čo som mala robiť? On ide do poľa, vyhladá mi hus, donesie mi ju na rukách domov – a ja mala by ho zarmútiť! A taký bol vytešený, keď ju doniesol – dobre sa mu od radosti dačo nestalo. už som mala na jazyku, že mu poviem, aby Zuzke neveril, že z neho urobila blázna; ale keď som mu pozrela do tej vytešenej tváre, srdce mi nedalo. Nemohla som ho zarmútiť – srdce by mu bolo puklo. Povedzte len, či sme príčina toho?... Prečo nám ho je tak ľúto – kto to vie? Pol gazdovstva by dala, keby sa to mohlo dáko preinačiť, napraviť.“

„Zle je naprávať, keď je už pozde. Čo vyhodíš, to nelapíš. Môj chlapec nevie klamať – nuž nazdáva sa, že aj druhí len pravdu vravia, a ešte keď mu sľúbi dačo také dievča! Povedzte, či by aj druhý vďačne neuveril? A tak on sa úfa, že pôjde on na sobáš. Na nešťastie i háby mu ušili. Ja len neviem, ako si s ním poradím, keď príde na sobáš. Ale poručenobohu! Keď ste si to vedeli nasnovať, teraz si odsnúvajte! Len vám bude hanba, keď si k nej kľakne pre oltár. Jemu veru nie!“

„Vy mu povedzte sami, čo je vo veci. Vás najskôr slúchne.“

„A myslíš, že srdce moje je z kameňa? Tebe ho bolo ľúto, a mne ho nemá byť ľúto! Mohli ste mu povedať: vám by uveril – tvojej dievke by bol na jedno slovo uveril. Mne veru nie. Na moje reči nedá nič – moje slovo je mu ako toto,“ a totka pľuvla naprostred izby.

„Ale majteže trpezlivosti akomak. Veď moja dievka sa tiež nenazdala, že to takto vypadne. Chcela si s ním trochu zažartovať: neskúsené dievča – niet sa mu čo diviť.“

„Nuž dobre: môj chlapec je ešte mladší a má horší rozum. Nediňte sa mu, ak vám na veselí dačo vykoná... To bude potom vaše.“

„I celkom sa len hneváte? Veď by bol iné, keby sa bolo naschvál urobilo, ale nevedomý hriech, a toľkýto hnev!“

„Keď vy tak, i ja budem tak! Dosiaľ som trpela, ale od týchto čias je koniec.“

„A viete, že by sa všetko rozišlo? Keby zvedel môj starý, alebo mladý zať – nech Pán Boh chráni! prišlo by nám potom z tejto dediny utiecť. Prišla by mi dievka ešte do väčších rečí. Počuli ste, čo zmysleli na ňu preto, že ponáhľame sa so svadbou?“ A Bežanka čosi starej pošepla. Totkina tvár predĺžila sa úžasom – jej pery zašeptali: „Planý svet – planý svet.“

„A viete, prečo sa náhlime? Nič pre inšie, len pre vášho chlapca, aby sa dlho na ňu nedržal. Čím skôr sa odbaví svadba, tým skôr si ju vyhodí z hlavy; lebo ktovie, čo by sa mu mohlo ešte stať, keby dlhšie chodil k nám. Takto ho trochu pomrzí, potrápí, ale pomaly azda len zabudne na ňu. A on ju veľmi rád vidí. Bože môj – samej mi ho je tak ľúto! Keby nemusela, veru by mu ani za svet nerobila toto.“

Totka trochu, o poznanie zmäkla, no i teraz durným hlasom pýtala sa jej: „Nuž, čo urobíme, aby vám na svadbu neprišiel? Ja neviem, čo robiť.“

„Dakde ho poslať,“ radila Bežanka.

„A ti pôjde? Čožeš’ mu vyložila na dlaň, kedy má byť sobáš? Veď nebol by on vedel o ničom nič. Ja som sa mu s tým tajila a modlila sa – hej, veru modlila, aby mu to nik nepovedal. A ty si mu to musela rozložiť: koho by to nenahnevalo?“

„Keby sme sa my boli o tom nazdali! Ale my sme mysleli, že o svadbe už vie.“

„No už sa stalo. Darmo je!“

„Veď stalo – veď stalo!“ A Bežanka s ťažkým srdcom odišla.

Totka tiež zostala smutná, nevidiac pomoci. Rozmýšľala, ako prekaziť, aby jej chlpec neurobil posmech i sebe i druhým. No rady, pomoci – nikde. Čím väčšmi blížila sa svadba, tým väčšmi bledla nádej na dobrý koniec.

8

Už je po sobáší. Jano Dúbravovie a Zuzka Bežanovie sú svoji. Nikdy nebolo krajšieho sobáša v Lenovci! Do kostola nahrnulo sa toľko divákov, že ani lavice nestačili. Akoby aj nie! Pred každým obyvateľom lenovským ležala záhada, ktorú nevedel rozlúštiť. Všetci trdili sa nad tým, prečo odbavili tak chytro sobáš. Nevestina výprava ešte neúplná, neskončená – iste po sobáší má sa doplniť. Čo primälo Bežana, dôkladného, poriadneho gazdu, aby pri svadbe svojej dcéry postupoval proti svojej obyčaji, podľa ktorej vždy a všade jednal. Jedni hľadali príčinu toho v tom, iní v onom. No väčšina myslela, že je na tej pravej ceste. Mladucha v posledné dni tak zriedka vychádzala z domu, a aj to bol úzkostlivý výraz jej tváre. Vidno, chcela sa ukryť pred očima zvedavých. Prečo? Nik neopovážil sa domnienku svoju druhým ani pošeptnúť – nieto otvorene zdeliť. Ten starý Bežan je tak prudký – nehodno zavadiť doň. Všetko mlčalo, no oči tým jasnejšie hovorili. Sobáš mal dokázať, či domnienka tá je pravá: preto toľko divákov. Všetky oči upreli sa na hlavu nevestinu – neviem, čo mali obzerať na nej. Iba ak ten veniec! Je tak krásny, zelený – posiaty ružami. Akiste ten obdivujú...

Mladucha je nie úzkostlivá. Pred oltárom až prihlasno hovorí. A keď sa obráti na odchod, jej oči so záľubou a výrazom kľudu sledia po zástupe. Pozerá dlho-dlho. No nevidí tam toho, koho hľadá; jej krok je tým istejší a tvár tým väčšmi žiari blahom.

Akoby nie! Po jej boku pyšno si vykračuje Janko. Akoby predvídal, že toto už posledný raz, čo má okúzliť ľudí pružným, ľahkým krokom. po svadbe už musí zložiť mládenecké obyčaje – i krok jeho musí byť vážnejší, ťažší. Strojne kladie nohu k nohe v priliehavých jančiarkach. Jeho oblek pekný, ba nádherný. Dedinský krajčír nevedel by už krajšieho ušiť. Všetky výplody svojej fantázie rozosial po nohaviciach a halene jeho. Kde len mohol, hodil nejakú cifru; nevynechal ani takého miesta, kde by ihlou bodnúť. Mládenci hľadajú na mladého zaťa; nežičia mu ani takých šiat, ani nevesty – teší ich aspoň to, že nebezpečný súper je už v putách; nemôže im už zhubu robiť medzi dievčatami.

Po sobáší ešte väčšmi boli zahanbení zlomyseľný Lenovčania. Hostina i muzika plynuli tak, ako sotva na ktorom veselí. tu už nebadat' ani prenáhlenia, ani chvatu. Takúto svadbu môže vystrojiť len te, kto sa pripravoval na ňu dlho a vážne. A to je zásluhou Bežanovou.

Jeho žena radila, aby nebolo pri svadbe muziky. „Nech sa odbaví len tak ticho. Teraz už každý hofier má veselie s muzikou. nemusíme dlhé parády strojiť; čo pri svadbe zvýšime, dajme mladým do gazdovstva - z toho aspoň poznajú dačo.“

„A čo by nezajednal muziky? Var mi nedochodí! Nedám si var dievku len tak potme odviešť, aby to nik nevidel! Ja som sa ženil s muzikou, nech sa ona tiež vydáva s muzikou. Aspoň mi nebude mať čo vyhadzovať na oči.“

„Ved' i ona chce – bez muziky.“

Starý vyvalil na ženu oči. „Nuž a prečo? Var rozum potratila?“

„Len tak – nechce, aby sa nám v dome zhon robil.“

Starý pohrozil palicou žene: Stará, stará, ty i s tvojou dievkou ste si čosi navarili – v kuchyni. Nemysli si, že ja som váš blázon. Ja už oddávna šípim čosi – čosi, čo mi do hlavy nejde. To tiež muselo len od vás vyjsť, že sa takto náhlime.“

„Dúbravovcom treba pomoc...“ Nadhodila stará. No on tým väčšmi sa popudil.

„Chod' mi s takou výhovorkou – stará kvočka! U Dúbravov var nemajú desiatky, aby si kopáčku najali! Len pováž: nie je to sprostá výhovorka? A mne to chcieť obesiť na nos – vy, ženy s dlhými vlasmi a krátkym rozumom! Mne! Nuž ale mne? Ale som ja papľuh? Hneď mi doved' sem tú tvoju maznu. Ja jej prečistím rozum! Ja jej ukážem zhony!“

Starý bol už na koni. Nebolo jej radno vzpierať sa jeho vôli. Pokorne voviedla dcéru pred prísnu, sudcovskú tvár jeho.

„Povedz mi ty – ty... A ľaľa, ani ti nepozrie do očí! Var mi deväťdesiatdeväť dedín vypálila! Čože sa ma toľme bojíš? Jasná strela – tys' čosi vyparatila. Povedz: prečo nechceš muziky – prečo?“

Dievka váhavým, neistým hlasom odvetila: „Len – keď je to iba zhon... a to ešte za tri dni...“

„Nuž tak? Jej je to zhon! Ona sa nechce ukázať svetu v nádhernom rúchu. Nuž ale moje veselie bolo tiež zhon? Tisíc okovaných: just zato bude muzika! Ešte dlhšie než inde! Ja uvidím, kto bude mňa učiť! Aby

mi o jedno desať rokov vyhodila na oči: Ty čerte diable, ani len svadbu si mi nevystrojil, ako svedčí. Ja uvidím!“

Zuzka hnevom otcovým celá zúfalá, vykrikla: „Ňaňo – nehnevajte sa... ja som len chcela...“

„Aha, ako sa ti ona zastane! Ona chcela! Počkej si ty – teraz ja chcem: a muzika bude, bude a bude. Mne nebude nik rozkazovať v mojom dome – aby ste vy vedeli... A teraz pod' sem, pozri mi do očí.“

A starý vzal do dlaní tvár dievkinu a prísne, skúmavo pozrel do nej. Dcéra zamdlievala úzkosťou – jeho zraku ovárajú sa všetky záhyby jej rozrušeného srdca. Starý zbadal jej strach. Tvrdým hlasom riekol: „Chod' – chod'. A ty stará čertina tu zostaň.

Dievka vošla do komôrky a zaplakala. jej srdce doráňal hnev otcov nemilosrdne. Teraz, pred samou svadbou, takto hovoriť – takto sa vadiť! Toto má byť otcovské požehnanie! Čo jej je z bohatstva i lásky ženíchovej, keď vlasný otec ju odstrčil, vytvoril zo svojho srdca? Jeho hlas i teraz ešte počuť, ako hromuje v izbe na ženu, ktorá len kde-tu opováži sa prehodiť slovo. Zuzka utíchla v plači a mimovoľne naslúcha.

„Krk ti vykrútim... ty si ich zvädzala...takúto hanbu – ak je nehodna toho venca nosiť...“ Zuzka viac nepočula. Buchot srdca prehlušil aj hlas otcov. Po celom dome vrelo – tresk plesk ozýval sa na všetky strany.

O chvíľu vošla i mať do komôrky a pomáhala dcére plakať...

Hoci pred svadbou zadymilo sa takto z Bežanovie domu, predsa sobáš nebol hatený ničím. Starý sa udobril a dcéru i so starou na milosť prijal. Mladucha, sprevádzaná láskou a požehnaním rodičov, s uspokojením mohla predstúpiť pred oltár.

A predsa – predsa! Kto sa to stavia medzi ňu a budúceho? Akoby pred oltárom schvátiť chcela okrúhlu, ohorenú ruku nevestinu. Mladucha pevným hlasom, ktorým odriekala ťažké slová sľubu, akoby odpudiť chcela votrelca. No ten tam – vždy ešte tam! Zdá sa jej, že on prisahá a nie Jano.

Koniec prísaha, sobášu. Čuvy utíchli, ukolísali sa v riadny stav – prelud zmizol. Mladucha vydýchla – akoby jej kameň z hrude spadol! Ach sobáš, tá prísaha, tí diváci, to všetko rozčuľuje fantáziu nevesty: nie div, že ukazujú sa jej strašidlá. No keď vážny okamih minie, nastane rovnováha, i chladný rozum príde k svojmu právu.

9

U Bežanov družina je v najlepšej vôli. Všetko, všetko sedí za stolom. Bože môj – ale je to stôl! Odo dverí k štítu jeden, a druhý od štítu až po širokú pec, na nich pokladené misy a lyžice, z riadu poznať, že hostina pokročila už. No i na družine to badať. Niet človeka, čo by poriadne sedel a jedol, keď má čo. Všetko len čertov zháňa. Tu družba hodí guľku chleba do družice, čo proti nemu sedí. Guľka odrazí sa od lesklého, vymasteného čela a padne starejšiemu skoro do úst. Všetko sa smeje, len starejší pokývne vážne hlavou a prerečie: „Boží dar! Hej zjedol bys’ ho ešte kedysi!“ No nik nedbá teraz jeho vážne reči. Všetko hľadá na druhého družbu, čo si vzal na mušku veselého zväča, zavolaného na svadbu len na obveselenie svadobníkov. Nalial mu, miesto vína, do pohárika octu a podal.

„No – na zdravie mladým.“ Zväč vzal pohár medzi dva prsty a zazdravkal: „Pán Boh živ... všetkých vospolok!“ A ocot už bol tam – nezostalo v kocúriku ani kvapky. No zvrátená tvár svedčí, že zbadal, čo sa stalo – ale neskoro. Oba stoly i s vážnym starejším dali sa do smiechu.

Bežan obchodil okolo host'ov, kde videl prázdne sklenice a krčiazky, zamieňal ich plnými. I bolo všetkým ako – na hostine.

Prišla aj horúca kaša – doniesla ju v obviazanej ruke kuchárka. Nikto jej neveril: aj tá jej usmievavá, okrúhla tvár svedčiala proti nej, ale grajciariky predsa len lietali do varechy.

Modlidba starejšieho zakončila obed. Čo bolo mladé, všetko chytilo sa tanca, starí spokojne usmievali sa od stola z kúta na tú motaninu. všetko skáče, výska, krúti sa – ako blázni; hm, mladosť-pochabosť.

No nik nerozmýšľa teraz o pochabosti; tie tóny, vykúzené bičikom muzikantov, lahodia každému. Dievčatá hádzu vďačné pohľady muzikantom, stojacim na doske, vysoko, pod samou povalou. Mohli by si aj sadnúť, ale po takom obede dobre i postáť si. Primista vôbec nikdy nesedí, keď hrá. On vie len stojačky. Snád' preto, aby tým účinnejšie mohol pôsobiť. lebo on nepracuje len rukami – veď on nie nájomník! On telom, dušou dlie pri práci. Jeho duševnú náladu verne zobrazuje tvár. Tu jeden, tu druhý kútik utiahne sa; tu obočie sa zmraští, alebo zdvihne.

Tu pery rozťahnu sa v dlhú čiaru, alebo zbehnú sa v malú šošovicu. Keď husle vysokým tónom zvreštia – polovica jeho tváre podvihne sa. A keď umelecký záchvat dostúpi vrcholu – tu zastane rozkošou. Len noha, pravá noha, tá je v súmernej práci. Je akoby stvorená na to, aby dávala takt. Táto dlhá tempa dvíha sa a padá. Ostatne toto i jeho podriadení robia: takže doska, na ktorej stoja, pod súmerným dupotom dvíha sa a klesá a s ňou aj oni.

Z pitvora do izby otvára sa pekný výhľad. Uprostred izby kolo jedno, obstúpené odpočívajúcimi dievkami. Pri dverách kolo druhé, menšie, v ktorom menší tanečníci si hovejú; muzika už od mladi im poštekľila žily. A nad touto mäteninou piati hudú – dlhá taktu dvíhajú pružnou doskou.

Čím väčšími blíž sa večer, tým väčší stisk v izbe. Zišli sa už i stranní ľudia, aby pozreli, ako budú nevestu vykrúcať. Kolo pred hudcami sa úži – to pri dverách čo je, sa šíri. V tom prvom molestujú sa tanečníci, toto druhé je celkom prázdne. Na jeho obvode stoja šiesti mladí ženáči – zabávajú sa. Tancovať netancujú, veď sa im ani nesvedčí – sú už starci, no vynašli si predsa zábavu. Do ich prázdneho kola neodvážia sa nikto; radšej zostane v pitvore a, stade naťahujúc hrdlo, díva sa ponad hlavy do izby. Lebo kto dnu vstúpi, ani nevie, kam sa podel; ocíti len to že lieta – bez krídel. Koho raz títo ženáči dostanú medzi seba, strcajú ho do tých čias, kým sa im len ráči. A ľudia, tí nehľadajú viac na tancujúcich, ale na lietajúcu osobu. Nevesty z pitvora hašteria sa so ženáčmi.

„Ach, idte – nemáte rozumu ani za náprstok!“

„Var ste sa pošialili všetci.“

Daktory i zastane toho strcaného.

„Dajteže mu už pokoj; už je ani hnilačka, čo ste ho tak usocali.“

I stará Bežanka vyjde z kuchyne pozrieť, čo to za zhon v pitvore. Nahnevá sa na rušiteľov zábavy, len im prstom pohrozí a zasmee sa: „Veď ste za obludy! Veď im len taký čert zide na um!“ A vráti sa do svojej ríše, do komory, že im pošle daku výsluhu.

Mladucha je vo svojom živle, veselá, rozjarená ako obyčajne na tancoch bývala. Ide z ruky do ruky; kým tancuje, i traja strežú na ňu. Nestačí vyjsť z kola, už ich krídla zápolí o ňu. A nielen mládenci, ale aj – Bože odpusť hriechy – starejší! Jeho žena pod pecou zatína päsť.

„Veď ja ti dám, starý pes! Zajtra bude stenat', že sú mu nohy ako centy. Veď aj akoby nie od toľkého tanca! A ako ju vykrúca – na moj hriešnu...hm, ani mládenec. No, počkaj!“

Starejší porozumel vyhrážajúcemu oku svojej ženy i pustiť mladuchu, pobral sa k nej. Žilky ihrali v ňom ani za oných čias. Darmo sa mu bránila, odhrýzala – už bola tam v kole. Jej oko zažiarilo blahom. Keď jej doňho pozrel, zvestovalo odpustenie, milosť.

Slnce zapadalo, keď do Bežanovho dvora vošiel Ondráš, husár. Nevidel tam nikoho, len k humnu bral sa zväč, ktorý už úplne dobral. Bojoval udatne, ale darmo je – dobojoval. Boja neschopný ide si akiste vydýchnuť, dakam do sena – na slamu. V ústach jeho ohorok cigary, hm, musí žiť po panský, keď je na veselí.

Husár s chvatom kráča do pitvora, rozháňajúc rukami a nachýliac hlavu ešte nižšie než obyčajne. Neobzerá sa ani vpravo, ani vľavo, len pitvorom kliesni si cestu do izby – rovno do izby. No nenie to tak snadná vec. Zavadil do žien, ktoré ho ihneď zastavili.

„Aha – aký pyšný! Ani sa ti len neprihovoriť.“

„Hja, nevidíš, že má novú halenu. Hí – aj klobúk nový. Ondráš – var sa ideš do paroma – ženit?“

„Ba pozrite len, ženy moje, aké má nohavice; len tak kvitnú na ňom!“

Konečne dobyl sa do dverí – k prázdnomu kolu. Veselo skočil doň – no už lietal. Klobúk mu odletel niekam za pec, medzi divákov; jeho vlasy hýbali sa vetrom.

„Nechajte ho! Dajte neborákovi pokoj...“ primlúva sa zaň jedna nevesta z pitvora.

„Ale, hej,“ dosvedčila druhá, „ledva chodí, a oni ho začnú ešte k tomu socať. Nechajte ho, ešte mu dáko ublížite.“

I nechali ho. Ondráš vstal konečne na vlastné údy, prihládzajúc si vlasy dľaňami a hlúpo sa usmievajúc. No hneď začal sa drať dopredu, kde sa tancovalo. S biedou dostal sa až ta, skade ponad hlavy mohol vidieť tancujúcich. Hľa, ona! Práve tancuje s Janom Dúbravovic – a ako hľadia jeden na druhého! Hm, divno, čo ten hľadá tu? Aha, ako sa mu usmieva – tomu Janovi! Veru nepozerala tak, keď doniesla obed k husiam. Hľa, položila mu ruku na plece – Janovi – i oprela sa oň. Sťá tá princezná zo stračieho zámku. Ale toto predsa nie princezná! Ach...

Husára zaboľelo – zvrátil tvár.

No ani Zuzka nehľadá už tak na mladého zať'a. Oči sa nejagajú ako brilanty – zatiahli sa, ako zrkadlo dotknuté horúcim dychom. Akási starosť, úzkosť zakalila ich. Často šibne okom medzi divákov a zakaždým akoby ju niečo bodlo. Úzko jej je tu, v tejto izbe, nezdravo; vzduch akýsi ťažký, i muzika nanič. Tancujúci pripadajú jej ako figúrky na drôtikoch: ach, všetko je tak hlúpe – sprosté!

Jej zrak spočinul na husárovej tvári, na tom malom očku, ktoré i teraz tak hlúpo a predsa nežno usmieva sa jej. Na jeho tvári výraz taký, akým hľadá sa na osobu potajme vo väčšej spoločnosti, chcúc jej oznámiť, že rozumie všetko.

No v tom husár stratil sa medzi divákmi; ktosi ho chytil za ruku a ťahal von. Neobzeral sa, kto to; vedel všetko.

„Nuž ty potvora jedna...takýto posmech – nuž tlk!...“ šeptala mu rozsrdená totka do ucha. Okolostojaci nepočuli, čo mu hovorí. Len vidiac Ondráša, ako sa jej zdráha – porozumeli. Ženy v pitvore zastali ho:

„Ale, nechajte ho len! Ved' nezavdzia nikomu – nech sa len pozrie a zaveselí.“

„Netreba tomu žiadnej veselosti – dosť, čo má na sebe.“

„Nieže, nie! I ten dobrák zahudie si dakedy – nieto človek. I v pekle býva raz do roka svadba.“

Vtom vyšla z kuchyne Bežanka. Z jej tvári hneď zmizla všetka veselosť. Tážavým okom pozrela na totku, potom vľúdne volala ju: „Pod'ťe, totka, aspoň do kuchyne. Ešte ste tu aj tak neboli. Ale nech ide aj on; aspoň dačo užije z nášho veselí.“

Totka neochotne, ale predsa vošla za Bežankou, držiac chlapca za ruku. Aspoň sa stratí svetu z očí. Vošli do komory – husár hneď zvolal: „Pusťte ma – do izby! Čo ma zas držíte?“

„Čušíš ho! Ani nešuchni!“ A totka priložila mu päšť k čelu. On obrátil sa k Bežanke, akoby o záštitu:

„Vidíte, takto robia so mnou od rána. Ani na sobáš ma nepustili, len čo som im utiekol.“

„Ved' je už po...“ riekla Bežanka.

„A ako?“ Uprel tážavý pohľad na ňu.

„Ja veru už – môj syn radostný.“

„A bezo mňa? Len bezo mňa? Ako – kto?“

„A už veru tak – bez teba.“

Totka uškľabila sa mu jedovato: „Čakali ťa – vidíš! Radila som ti, aby si to z hlavy vyhodil. Teraz máš! Čo si im veril!“

No husára to nezaujímalo. On už dosť takých rečí počul. Chcel zvedieť o sobáší všetko dopodrobna.

„A kto ju – kto si ju vzal?“

„Nuž Jano – Dúbravovie.“

„Ten? No, vidíte, totka; načo ste ma zapreli do komory a držali tam až posiaľ? Keď som im neprišiel – čo mali robiť? Poslali po druhého, a teraz už darmo – darmo.“

A sadol nalavičku, obťaženu miskami so studenom. No on sa neobzeral oň veľmi. Krútil klobúk v ruke. Bežanka opýtala sa totky: „A ako ste to s ním urobili?“

„Akože som to urobila; zaprela som ho!“

„Hej, zaprela...zaprela“, skočil jej do reči, „a ani neviem, prečo. Mal som halenu novú, i nohavice, i klobúk – ahá, aké stužky sú na ňom! Len pero chýbalo...mohol som ísť. I háčiky som si ako svedčí zapäl, i všetko...a nepustili ma. A teraz...už je koniec! Veď by ja bol utiekol – ale som nemohol prv, len teraz. Keby ste len boli pozhoveli – no už je darmo.“ A podhodil nový klobúk a, dolapiac ho, zvrátil ho medzi rukami.

„Nebožiatko“, pohládila ho Bežanka, podajúc mu mu hodný kus bielej baby. On zvrchol sa na mieste, že nechce, a bavil sa s klobúkom ďalej.

„Veru nebožiatko!“ povzdychla totka. „A kebys` ho ráno bola videla! Netrúfala som sa mu zblížiť. Hneď na svitaní začal vystíhať šaty odo mňa. Ja som mu ich nechcela dať. A ten, pováž si len – zdvihol na mňa sekeru. Bol by ma var zabil, ale ja som utiekla... hej veru – na staré dni. On so sekerou vošiel do komory – sňal z truhly vrčeň. Háby si povyberal a obliekol sa. Ja som na šťastie vošla do pitvora a dvere prichlopila pred ním. ja, že z rozumu podstúpi – tak plakal, keď nemohol dverí otvoriť! Uver mi tak mi ho bolo ľúto!“ Totka zas zaplakala. Utrla si zásterou oči.

„Nebožiatko!“

„Nebožiatko... Teraz už nebožiatko...“ odvrával si husár a odišiel. Stará, súc rečou rozohnená, nezbadala nič; Bežanka nebránila mu. Bol tichý ako jahniatko.

„Ale potom ste ho len pustili!“

„Veru to!“ On vytiahol sekerou haspru; futro celkom odtrhol odo dverí. Ach – od rána až dosiaľ mala som s ním toľko trápenia, čo nikdy. A strachu čo som podstúpila.“

„Len už nehnevajte sa na nás: verte mi, nemám preňho ani noci ani dňa.“

„Nuž nech sa stane vôľa božia. ja všetko porúčam Bohu. On najlepšie vie, čo treba.“

10

Husár vyšiel z komory do pitvora a vošiel do izby, Kolo tanečníkov zväčšovalo sa; muzika hrala a podskakovala na pružnej lavici. Primista stenal a vykrivoval ústa, barbora prehlasovala husle i dupot tancujúcich svojím dúdú – dúdú – dúdú – dúdú.

Ondráš si toho nevšímal. Uprel oči na nevestu a sledoval každý jej krok. Pod povalou svietila malá lampa, jej šimravé svetlo rozlievalo sa len úzkym pruhom. Ondráš stál už v polotme. No videl všetko; ako jeho Zuzka tancuje s mládenkami a najmä s ním – i ako usmieva sa mu! Na jej líci nebadáť ani najmenšieho tieňa pokánia alebo ľútosti. Všetku úzkosť zotrela veselá nálada a muzika. Zas je veselá – šťastná. Hľa, mladý zať pošepol jej čosi a ona mu prisvieďča – aký to pohľad hodila naň. Dôverný, plný lásky, nehy a túžby...nemožno, ona musí ho milovať. Ondrášovi to primoc. Jeho ústa utáhovali sa rozčúlením, bôľom.

„Ako ho rada vidí. Rada vidí... rada vidí.“ A v očiach mu stemnelo. Nie – jagá sa mu v nich. Vidí tisíc hudcov i tisíc mladúch – všetko usmievaví, blažení. A zas nevidí nič, ani duše; oči zaliali sa mu slzami. Obrátil sa a laktami robil si cestu. Von – von. Tu nevoľno – nemožno vydýchnuť.

Vyšiel do dvora i pod cieňu. Sadol na kolesá a dumal, oprúc ruku o koleso a vložiac do nej ťažkú hlavu. Slza ronila slzu... Zabudnutý, osamote oddal sa bôľu – jak dobre mu tu plakať. Zvuky hudby a výskotu

i dupotu tancujúcich v divnej miešanine prichodia k nemu. Dúdú – dúdú – počuť cele jasno. No zas tichšie, tichšie... Nečuť nič. Nemota a tichosť v duši i vôkol neho ako v hrobe.

Snád' svadba odchodí od Bežanov a či husára unáša niečo? Áno, unáša, ďalej – ďalej, ta, preč – preč...

No v izbe dupot, výskot; pre husára nezabolela nikoho hlava. Ba iba teraz začína sa to pravé veselie. Pitvor aj izba plná divákov, a pod každým oblokom kopa. Každý s tak živým interesom díva sa, akoby ešte nikdy nebol videl ani svadby, ani tanca. Hej, videl, videl – a koľko ráz! Ale vždy sa to zíde. Tí starí rozpomínajú sa na mladé časy, na svoju svadbu – tí mladí dumajú, kedy pripútajú oni takto všeobecnú pozornosť na seba.

V tom všeobecnom vytržení ozve sa z dvora hrozné slovo:

„Horí – horí!“

Najprv od oblokov ustúpili skupiny. Nik nepovedal ani slova, akoby neponímal, čo je vo veci.

„Horí – horí!“

Ohlúpené tváre razom obživil. I z desať strán zaznela otázka: „Kde?“

„Aha – pozrite!“

Bežanovie šop stál v plameni. vidno, ako slamené snopky odväzujú sa z lát a spadávajú do horiaceho sena. Hudba v izbe neutíchla; ešte nedošiel ta hrozný chýr. Akási žena vstrčila do obloka hlavu a zavolala:

„Horíte, ľudia – horíte!“

Hudba zamĺkla – páry sa ešte nepúšťali. Tancom zaujatí krútili sa chvíľu – a, nepočujúc hudby, zastali v nedorozumení naprostred izby. Obruč divákov začala sa uvoľňovať – všetko tislo sa k úzkym dverám. Nik neriekol nič, no tým väčšmi usiloval sa dostať sa von.

Tanečníci ešte nepochopili, čo sa deje. Jeden rozohriaty vyvolal: „Hudci, hrajte!“

No z obloka zahrmel zase hlas: „Horí – horí!“

Bolo po zábave. Tanečníci nechali naprostred izby svoje tanečnice a začali sa tisnúť von, k dverám. Mysleli, že vôkol nich už všade oheň; z bezstarostnosti upadli v druhý extrém, každý hľadel spasť svoj život. Pri dverách stisk ohromný. Stony, krik, kliatba stisnutých desno vynímali sa z tlačene. Čo boli ostatní, vzdali sa nádeje, že by kedy vôbec sa mohli dostať von: pošli k obloku. Iní zas kuchyňou. Najviac zostalo v izbe.

Ktorí už boli von, rozmnožovali krik a zmätok: chceli nahradiť, čo zmeškali pre ten stisk, kým vyšli z izby.

„Podložil ktosi – zo šopu vyšlo! Podložil ktosi, nevyšlo z kuchyne!“

„Kto? Lapit' ho! Lapte ho – chytro!“

Chumáč podnapitých svatov podišiel k maštaliam, nad ktorými horelo. Hľa, tam pod cieňou sedí ktosi – na kolesách. Tvár má zakrytú dlaňou.

„Ideš ho sem! Zhoríš tam – pod' von!“

No nehýbalo sa nič. Chlapi vytiahli husára, ktorý hlúpo díval sa na nich; nerozumel im.

„Čože tu hľadáš? Pakuješ ho!“

On im prisvedčil: „Hej – idem. – Kde je mladucha? Už je čas – na sobáš. Pod'me!“

„Aha, veď ten – Bože, odpusť hriechy – blaznie.“

„Alebo je opitý...“

„A má sviatočné šaty! Čo tu robíš – há?“

„Po mladuchu! Na sobáš – na sobáš! Čo budeme darmo stáť!“

Hlavou starejšieho blesla myšlienka.

„Ľudia, držte ho! Ak by on bol... naozaj!“

„Veru dosť chytro... rozum mu je nie na mieste...“

Už ho držali. No husár celou silou hľadel sa im vymôcť. Svatí nemohli si s ním dať rady.

„Čo, chcete? Pust'te ma... idem po ňu!“

Akýsi ženský hlas ozval sa z úzadia: „Držte ho! Poviazat' ho, aby neušiel! Ak nám obehne podpaľáč dedinu, všetci ľahneme popolom!“

„Poviazat' ho – poviazat'.“

„Povraz – povraz!“

„Dajte sem povraz!“

Husár o chvíľu bol o plot priviazaný. Ruky mu utiahli povrazom, že mu žily na nich nabehli. Nemohol sa hnúť.

Ohňu bola teda šťastne prietrž urobená; palič nestačil obehnúť dedinu a ukázať mu cestu. Boli všetci istí, že na Bežanovom dome sa obmedzí nešťastie. Keď už bol zviazaný, nik sa neobzrel oň – nechali ho pri plote.

Konečne vyprázdnila sa izba. Na ostatku vyšiel z nej sám gazda. Prestrašený síce, no rozsudok už stačil sa dobyť na povrch.

„Statok – statok! Podťte mi pomôcť: vyvedieme statok! Chytré – poduší sa!“

Chlapi vbehli za ním do maštale. Pri každom volovi bolo ich päť. No tým ťažšie im šla robota. Čo jeden odpäl – tí druhí zakosílili. Boli bez rozumu.

Statok vyviedli do dvora.

„Do poľa ho vyhnat', do poľa!“

Bežanka ako zbláznená behala po dvore, kričiac: „Ratujte nás – ratujte!“

V zmätku zviazala periny do batoha a vzala ich na chrbát. Takto obťažovaná behala a kričala po dvore. Vybehla i na cestu a kričala: „Horí – horí!“

Ozvalo sa z veže bitie zvona na poplach. Tieto zvuky smutne niesli sa dedinou, osvetlenou nešťastným domom.

Pred domom a vo dvore Bežanovie hemžilo sa ľudmi. Čo zd'alša, tí ostali pri ohni, susedia bežali domov vynášať. Čo je podpaľáč aj chytený, čo aj nepôjde ďalej oheň – ale pre bezpečnosť. To už taká obyčaj.

Niektorí doniesli sebou kravy a vane, naplnené vodou. To priviedlo ľudí k rozumu.

„Hasiť, hasiť! Strechu dolu! Vodu nosiť – vodu!“

Tlupa rozbehla sa po vodu. Každý vzal nádobu, kde mohol. U Bežanov boli už všetky rozchytané. Hrnce v ktorých bola pre chvíľou polievka a mäso, kaša a drobce – boli už naplnené vodou. Ich obsah – Pán Boh vie kde!

„Voda je tu!“

„Striekačku – striekačku!“ zakričal jeden chlap.

Až teraz im zošla na um striekačka. Rozbehli sa k richtárovi po kľúč od budy dedinskej, kde bola striekačka.

No pán richtár prehadzoval všetky kúty. Veľkonočným prachom zaplnila sa celá izba.

„Kľúč – kľúč!“

„Veď...veď!“

„Kdeže je?“ kričali netrpezliví občania.

„Žena ho mala... kdesi ho položila – neviem.“

„Richtárku hľadať! Kde je richtárka?“

„Na tom nešťastnom veselí kdesi.“

Rozbehli sa do Bežanov a mali dosť práce, kým našli richtárku.

„Kľúč...kľúč!“ kričali jej desiati. Pani richtárka nepochopila.

„Čo za kľúč? Od sypárne – či od armarky?“

„Od budy... striekačku... kľúč!“

Richtárka siahla za pás a vytiahla viazanicu kľúčov. Prebrala ich po jednom, ako ruženec, na peknej mosadznej retiazke, ktorou sa jej bol hodinár zavďačil.

„Ja ho nemám... bude dakde pod povalou.“

Chlapi bežali k richtárovi a jeden nad druhého kričali: „Pod povalou... pod povalou!“

Ale pána richtárova povala nebola malá. Pod ňou šesť trámov a na každom dvanásť špár, utvorených doskami na ne poskladenými. Hľadá pán richtár, hľadajú chlapi, navíťahujú kopu kadejakých kartičiek, škatuliek – úradných prípisov. Tam bol aj obecný archív. Jeden našiel i britvu s mydlom a všeličo ešte – no kľúča nič. Pán richtár suchal rukou po polici a vykrikol:

„Tu je – chytro po striekačku!“

Chlapi uhánali po striekačku. Otvorili bídu, odpratali richtárovo konope a snopy tam naukladané a konečne dodrgňali sa s ňou k ohňu.

Oheň za ten čas nezaháľal. Maštale, humno i záčin stáli v plameni. Strecha na maštalami už spadla, začína prehárať povala. Oheň začína oblizovať už dach na izbe. Ľudia znášajú z pôjda, čo možno, i vyprázdňujú izbu a komory. Bežanka vzpiera sa tomu: „Nechajte mi moje veci! Idú ma okrasť – všetko mi berú!“

A každého, čo dačo niesol, zastavila a vynesenu vec zanesla za vodu, do sadu. No ľudia nemali jej za zlé, že ich za zlodejov drží. Ach, človek osprostie, keď príde do takého nešťastia.

Na striekačku vysadol jeden gazda – ostatní nosili vodu. No, divná je to sprava. Čím viac lejú do kasne, tým viac vyteká z nej. Voda preliala sa dnom, akoby riečicou.

„Zamazať ju... hlinou!“ kričali čo múdrejší.

„Zamazať... zamazať“ kričali za nimi čo sprostejší. No nikto sa nemal k ničomu – nebolo hlíny.

Konečne skočí ktorýsi k Bežanke.

„Dajte mi múky... máte?“

„Nemám ja už ničoho! Obkradli ma... ozbíjali... podpálili... poodnášali všetko!“

„Kde sú múčnice?“

„A ja viem? Tam kdesi...“ ukázala do sadu.

Chlap bežal do sadu, nasypal do kanvy múky, nalial do nej vody – vyhrnul rukávy. Kým prišiel do dvora, už v kanve bolo cesto.

„Preč... preč! Zamazať... zamazať!“

Špáry zamazali a o chvíľu striekačka bola plná. Dvanásť chlapov ťahalo sochor; hrubý prúd vody lial sa na šindľový krov. O zadné stavy neobzrel sa už nik. Tým nebolo pomoci.

11

Poviazaný husár oprel sa o plot. Po tuhom zápase s chlapmi a rozčúlením zoslabol. Spánok mu prichádzal na oči. Ach, tak by si pospal, ale nemožno ľahnúť: čo sa raz pohne, pocíti bolesť poza päste. Oheň ho nezaújíma, ani trma-vrma vôkol behajúcich ľudí. Ani nepochopuje, čo sa to vôkol neho robí. Snád' to pokračovanie veselia. Z ľudí nik neobzerá sa oň. Načo? Ujst' im neujde, je poviazaný, a vypytovať sa ho, čo to urobil, teraz, v najväčšej súde, nikomu nenapadne. Aj tak nenie pri zdravom rozume a zajtra ho aj tak iní chytia na otázku.

Ako prišla striekačka, všetko sa skupilo vôkol nej. Jedni nosili vodu, druhí ťahali sochor, niektorí oddychovali, celembajúc rukami. Omarený husár postojacky driemal, tu i tu strhol sa zo sna a poviazané ruky zaboľeli ho. Vtom príde k nemu ktosi a zavolá naň: „Ondráš – Ondráš!“

Strhol sa, otvoril naširoko oči a úsmev, mdlý úsmev poletoval mu vôkol širokých úst.

„Čo tu robíš?“ pýtali sa ho ešte raz.

„Idem – idem. No, poďme – na sobáš. Pozri; ráno ma zapreli do komory a nepustili ma po teba – teraz priviazali ma zas o plot.“

„A prečo ťa priviazali?“

„Že som ťa prišiel volať. Pozri, mám nové háby; i nohavice, i halenu. Klobúk mi ktosi vzal. Ale preto nič – poďme!“

„Ale si priviazaný.“

„Pusť ma, Zuzka. Ruky ma už bolia... tak mi střípli!“

Zuzka s vencom na hlave a v sobášnych šatách, ale uvláčená, ucundrovaná. Nosila i ona vodu a poliala sa ňou. Jej podkasané opliecko, ktoré pred oltárom jagalo sa belotou, vyzeralo už ako zamastená košeľ a valachova. Zhýbla sa nad Ondrášom a odvázovala mu povraz.

„Nedá sa – mocne ťa zviazali.“

„Hej, mocne, i do komory ma tak mocne zapreli. Ale ja som ju otvoril. Odtrhol som haspru i závesy. Rozopni mi halenu, na kabátiku visí zibák.“

Zuzka rozopäla jeho halienku; pod ňou na kabátiku uviazaná biela tkanica. Potiahla ňou, i vynoril sa z vrecka zibák. Husár cítil jej dych na tvári – zabúšilo mu srdce. Čo prišla, ovievala ho ustavične hrebíčková vôňa. Ondráš bol omámený. O chvíľu vstal oslobodený, zamával rukami vo vzduchu.

„No, a teraz pod' me. I večer nás zosobášia.“

„Ale ja som už – s Janom Dúbravovie.“

„Ozaj – ozaj! Už mi povedali – zabudol som. Oneskoril som sa... šak ste ma dlho čakali? Mohla si ma ty prísť vyslobodiť ako teraz. Ach, totka... totka! Nuž nepôjdeš so mnou, nepôjdeš?“ Zuzke ul'útilo sa ho. Výčitky svedomia sklátili ju.

„Nečakala som ťa – nečakala. Ja som nechcela ísť za teba – to som ťa len klamala. Vieš? Klamala som ťa, chcela som ísť za Jana Dúbravovie, a teba som zaviedla. Preto nás Pán Boh takto potrestal!“

No husár nepochopoval, čo mu to vraví. „Oneskoril som sa, hej... ale ja som nie vina. Keby nie totka... ale do komory ma zaprela.“

Zuzka mu chcela všetko vysvetliť, aby videl skutočnosť tak, ako je. Chcela, aby ju preklial – snáď by jej srdcu trochu odľahlo.

„Vieš, Ondráš – ja som ťa klamala. Mňa nestrojili za teba, ale za Jana Dúbravovie... Vieš?“

„Hej, za Jana Dúbravovie – hej. Keď som nechodil ja, šla si za Jana Dúbravovie. No, už je neskoro – neskoro!“

Zuzka zalomila rukami. „O rozum prišiel – o rozum! Bože, ja som všetkému vina – nik iný!“

Oheň už neprešiel na izebný krov; striekačka mu zahatila cestu. Zadné stavy praš'ali: zbožie, čo bolo v záčine zavesené, doháralo. Od

striekačky pribehla k horiacim stavom Bežanka. Z prvého ľaku prebrala sa už ako-tak: začala rozmýšľať, čo by bolo ešte ratovať. Tu tam obďleč vidí husára a pri ňom dcéru. Zišli jej na um husi. „Kde sú husi? Moje husi radostné?“

Bežala k striekačke, či nikto nevypustil jej husi. No nepochválil sa jej tým nikto. Každý krčil ramenami. I zoberie sa pred maštaľ a zavolá:

„Šura-šura! Šurička moja, šura-šura!“ Z maštale ohlásila sa jej stará známym gagotom.

„Ľudia – ratujte! Ľudia!“

Od striekačky pribehlo pár chlapov.

„Čože zas, čo?“

„Husi... moje husi v maštali! Zhoria mi, nebožiatka – ratujte!“

„A ja že čo!“ ozval sa hrubý hlas z tlupy. „Čo len husi – preto ešte môžete gazdovať.“

„Ale to nie je hus ako hus! Tá vyvedie po dvanástoro z roka na rok. J a sa tu pominiem, ak prídem o ňu!“

„A už veru prídete! Pozrite, povala už hneď prehorí. Ktože bude vážiť životom – pre hus!“

„Joj – moja hus! Nikdy – nikdy ťa už neuvidím!“

Husárovi až teraz otvorili sa oči: akoby mu bol závoj spred nich sňal. Hľa – čo vidí? Všade oheň, plno ľudí, čo bránia. Iba on stojí ako ten kolík v plote. A tu Zuzka i testiná, ako želejú za husou, za tou, ktorá mu k mladuche dopomohla. Zahodil halenu a smelo vbehol do maštale. Cestu vedel dobre; už raz vypúšťal husi z malého cárku, čo je tam v kúte. Dymu plná maštaľ – no on vie spôsob. Zohol sa, nad zemou bola ešte nízka vrstva čerstvého vzduchu. Odhačkoval.

„Hybaj von! Hybaj... chytro!“ kričali naň zvonku chlapi. „Pusť ich von, veď ony pôjdu! Šura-šura!“

No husi nehýbali sa. Husár skrčený vošiel do kľietky a vyhnal ich. Osprostené, rozospaté nevedeli kam. Ondráš kričal za nimi: „Hinda – hinda!“ A Bežanka spred maštale: „Šura-šura!“ i stariga podišla k dverám, ku gazdinej, hútoriac svojim mladým, čo za ňou sa zakrádali: „Ta-ta-ta, ta-ta-ta...“

Stariga skočila z vysokého prahu, berúc sa ku gazdinej – tu zahrmelo a iskry, vyletevsie dohora, osvietili naďaleko horizont.

Nad maštaľou už niet povaly – prepadla sa i s hrubou vrstvou na nej rozžiareného sena. Oheň sa opäť vzňal – nedohorené seno dávalo

mu množstvo potravy. Z úst gazdinej a chlapov vydral sa divý výkrik a všetci v nemom úžase hľadeli na dielo.

Hus, zastrašená hrmotom, oslepená žiarou, dala sa do letku a padla do maštale s obškvŕknutými krídlami – k svojim mladým a husárovi. Plameň ju, vystretú, ako nejakú lahôdku oblizoval.

„Vodu sem... vodu! Háky – striekačku!“ kričali chlapi, zotaviac sa z úžasu.

„Háky, vodu – chytro! – Na husára povala padla!“

„Trest boží, že podpálil...“ poznamenal múdry starejší.

A už boli všetci pri maštali a oblievali steny; niektorí odvážili sa dnu a oblievali horiace trámy a hlavne z dosák povalových. vytáhovali hlavne hákmi, rozžiarení popol klesal vždy nižšie a nižšie – k zemi. Za jedným hákom vyvlieklo sa čosi čierneho...

„Môj syn – môj syn radostný! Prišiel si mi, prišiel na hodný sobáš! Už nebudeš nikomu zavadzať!“

To bola stará totka. Všetci sa jej ustúpili a sústrast'ou zdieľajú bôľ. Múdry starejší poznamenal: „Hja, trest boží – trest boží! Podpaľáči mu neujdu!“

Totka nepočula, čo vraví:

Maštal' dohasili, zrub skoro celý zostal. Ani izba sa nechýtila; nebolo na šťastie vetra a ani podpaľáč neobehol dedinu.

Na druhý deň, keď Bežan čistil pohrebisko, medzi hlavňami našiel čosi obhoreného. Uhádnuť čo by to bolo, nemohol nikto...

Hneď v ten deň odbýval sa pohreb. v jednej truhle husár aj tá obhorená mäkká masa, nájdená medzi hlavňami.

Zväčša nemohli nikde nájsť. Múdry starejší nepoznamenal teraz: „Hja, trest boží – trest boží!...“

Malá kukučínovská tragédia

Poviedka Neprebudený sa začína scénou pokojnej, ničím nehatenej siesty na trávniku:

Na zemi leží Ondráš Machuľa, husár lenovský. Nie že by bol zabitý alebo ranený – vyvaľuje sa po pašienku, lebo nemá roboty. Telo jeho mŕtva hmota, stopu života neprezradzujú len nohy, postavené v krosná... (1. kap.)

Úvodný obraz tohto idylicky rajskeho života, odpočinku až takmer letargického, má paralelu aj v samotnom závere. Aj tu sa hovorí o pokoji. Je to však pokoj záhrobný, je to už naozaj večný odpočinok:

Hneď v ten deň odbýval sa pohreb. v jednej truhle husár aj tá obhorená mäkká masa, nájdená medzi hlavňami... (11. kap.)

Ale to je už po starostiach a nádejach, po tragédii, po katastrofálnom požiari. Boil to požiar skutočný, ale aj požiar citov. Medzi týmito dvoma krajnými situáciami, ktoré zobrazujú dva rozdielne stavy odpočinku, odohráva sa životná tragédia „neprebudeného“, mladého človeka, ktorý svoj krátky život prežil inak ako jeho rovesníci. Zhodou okolností nestihol sa ľudsky uvedomiť, prebudiť. Z detského, ba vlastne detinského rojčenia dostal sa náhle, ale osudovo do večného spánku.

Poviedka Neprebudený, uverejnená roku 1886, má už všetky typické črty vyspelej Kukučínovej prózy. V niečom sa však vyníma z kontextu jeho diela. Charakteristickú rovnováhu medzi epickým a lyrickým živlom porušuje v nej silný dramaticko-tragický prvok. Vyrovnanie protikladov a rozporov dosahuje sa tu na rovine pre Kukučina neobvyklej – v smrti. K takémuto príliš riskantnému kroku sa nemusel uchýľovať vtedy, keď mal preklenúť len nepatrné rozpory a konflikty, ktoré vznikali iba v rámci jedného prostredia, v celistvej spoločnosti, v rámci totožných členov prirovnania. V Neprebudenom však musel preklenúť väčší oblúk konfliktov. Tento oblúk prenáša východiskový spor až na akúsi „vyššiu“, ba žiada sa povedať až akúsi poslednú – konečnú rovinu. Preto všetko jeho úsilie, všetky výstavbové prostriedky, – ako je gradácia fabuly, sujetová stavba, sústava

konštrukčných prvkov a ich inštrumentácia – smerujú k tomu, aby sa vytvorila celkom nová a kvalitatívne odlišná suma významov. Nejde tu už o očakávanú rovnováhu medzi epickými a lyrickými prvkami. Skôr o možnosť spolupôsobenia lyrických a dramaticko-tragických momentov na základnom pláne epickej prózy. Zdôraznené motívy výnimočnosti prinášajú so sebou aj nové požiadavky na funkciu významových kontrastov.

Značne preexponovaný kontrast v poviedke *Neprebudený* má však aj svoje skryté paralely. Úvodný kalambúrny vtíp s názvom *husár – vojak (zabitý)* sa doslova splní v záverečnej kapitole. *Husiar – pastierik, telesné a duševné nedôchodca*, „mŕtva hmota“ – monštrum sa už neprebudí z ošialu, do ktorého ho uvrhla pochabá dievčina. Ako obeť náhodného požiaru zomiera vo víre citov, ktorým sa opovážil veriť a brať ich doslova. Pochováávajú ho vedno so skutočným strojcom katastrofy, s opitým svadobným zväčom, tou „obhorenou mäkkou masou“, akou z psychickej stránky po celý neradostný život bol on sám. Podobnou skrytou paralelou, ktorá prekleňuje očividný kontrast je významový oblúk, spájajúci protihľadé obsahy pojmu *pochabosť*. Skutočne „pochabý“ uveril strojenej hre, nerozvážnej pochabosti Zuzky Bežanovie. Dedinský husár prehral svoju bitku na celej čiare. I svadbu, i život. Jeho nevestou sa stala smrť. Ako v ľudovej balade...

Základná osnova poviedky spočíva na osobitnom vzťahu kontrastov, ktoré majú svoje skryté a zväčša významovo zvrtné paralely. Tragické momenty kladú sa tu proti epickým tak, ako všetko výnimočné kontrastuje s vecami obvyklými. Náhoda sa stavia proti zákonitosti tak, ako dôsledná úvaha protirečí nerozvážnosti. Pretože napospol ide o rôznorodé momenty, o spor dvoch celkom odlišných svetov, výsledkom nemôže byť nič iné ako tragédia a katastrofa. Tragédia postihuje osobné vzťahy, sféru citov. Katastrofa zasa fyzicky zničí hlavnú postavu poviedky, Ondráša. Všetko sa splní a dôsledne vyplní do litery. Ale inak, ako sa všeobecne očakávalo.

Neobvyklosť rozuzlenia vystihuje výrok „múdrego“ starejšieho v závere:

Hja, trest boží – trest boží!... (11. kap.)

Takto si prekvapujúci koniec príbehu vysvetľuje ľudový rozum. Nie je však náhodné, že tento výrok sa v záverečnej partii vyskytuje

dvakrát. Prvýkrát v súvislosti s jednoznačným a údajne nepochybným výkladom, že podpaľačom je husiarik. Druhýkrát sa uvádza akoby v zátvorkách, pretože sú oprávnené pochybnosti, že pôvodná verzia je mylná. Aj tento motív potvrdzuje, že stavba nespočíva na jednoduchých paralelách a kontrastoch. Sú to „kontrastné“ paralely a „paralelné“ kontrasty.

Vzájomné kríženie výstavbovo-významových prvkov má ohlas aj v žánrovej podobe poviedky. Ak baladu možno charakterizovať zvýšenou úlohou lyrických prvkov v epickom prostredí, tak možno poviedku *Neprebudený* definovať okľukou: ide v nej o vysunutú funkciu tragických motívov v rámci epického rozprávania. Preto sa v nej kontrastné paralely a paralelné kontrasty rozvíjajú z hľadiska nie jedného, ale viacerých plánov.

Z uvedenej východiskovej kombinácie možno prirodzene prísť k niekoľkým dôsledkom. Napríklad jednak k tragicky pointovanej epike, jednak k vyslovene komickej groteske. To vtedy, ak autor v prvom rade odhaľuje neprimerané stránky javov a konfliktov, objašňuje zdanlivosti a uvádza ich na pravú mieru. Predpokladom tohto je istý stupeň diametrálnosti zámerov pre zachovaní totožného základu. Kukučín však nešiel jednoznačne týmto smerom. Zdanlivosti v jeho príbehu nie sú rovnomerne dvojstranné. Preto ich nemohol riešiť jednorázovým odhalením, platným pre obe zainteresované strany. Ondrášove ilúzie a Zuzkine predstierania nebolo možné riešiť razom. Ide tu o dotyk dvoch nerovnocenných členov, z ktorých jeden berie všetko veľmi vážne, všetkému verí. A to práve ten člen vzťahu, - konkrétne hlavná postava poviedky, - ktorý nemá na to nijaké reálne predpoklady. Ondráš je patologický prípad. Preto grotesknosť jeho myslenia a konania nutne dostáva tragické črty. V pásme rozprávača sa na to celkom zreteľne poukazuje:

Celý človek málo ponáša sa na človeka...

...Len on sám nedrží sa za mrzáka, spokojný je sám so sebou...

Je to telesné a duševné nedochôdča, ktoré sa však nasilu chce vyrovnat' ostatným:

Vkus má, zná rozoznať pekné od mrzkého – no o svojej osobe predpojato súdi. Nuž je človekom. (1. kap.)

Rovnocenný s inými je len prostredníctvom negatívnych vlastností ľudského plemena. Preto mu nemožno nič odpustiť. A pretože jeho styk s ľuďmi sa deje len na tejto vratkej brane, muselo prísť ku konfliktu. Ten, kto sa nevie vzdať ilúzií, hoci by to bolo aj bezmocné nemluvňa, ako Ondráš, musí sa dostať do zrážky s priemerom, s reprezentatmi spoločenského uvedomenia, s tradíciou. A životný priemer ho zničí. Predzvesť tragického osudu je zašifrovaná aj v menách hlavných postáv. Ondrej sa menuje Machuľa – machuľa je čosi nepodarené, náhodné, neestetické. Zuzka sa volá Bežanovie. Etymologicky možno toto meno dávať do súvisu nielen so slovesom bežať (je prelietavá), ale aj s adjektívom bežný, - tj. obvyklý, priemerný. Ondráš je výnimka z priemeru, ktorého reprezentantom je Zuzka.

Poviedka Neprebudený nepatrí do žánru tragickej grotesky. Je to skôr groteskná tragédia v epickom rámci. Je v tom istý rozdiel, pretože ide o to, z čoho autor vyšiel a k čomu prišiel. Vyšiel z groteskného a prišiel k tragickému. Na tieto žánrové osobitosti vari ani niet primeraného názvoslovie. Určujúcu úlohu tu hrá vyslovene epická dikcia, epický, nie dramatický dialóg.

V každom prípade však je Kukučínova tragédia o „neprebudenom“ výsledkom kontrastno-paralelného pôsobenia dvoch základných rodov literárnej tvorby, epiky a drámy. V tomto určujúcom vzťahu je lyrický moment „detinskej“ fantázie pastierika prechodným prvkom, ktorý umožňuje plynulý prechod medzi oboma primárnymi plánmi. Hlavne tento prvok pomáha náležite skoncentrovať dramatické prvky. Práve jeho pôsobením sa nostalgický podtext odpútava od groteskných situácií, osamostatňuje sa a premieňa sa na tragický živel.

Východiskovým plánom je v poviedke epický princíp. Vyplýva z autorových svetonázorových koncepcií o rovnocennosti a objektívnosti vzťahov medzi človekom, jeho životným prostredím a prírodou. Určujúcim činiteľom je tradícia uzavretého spoločenského celku – dedinského ľudu. Ona vyrovnáva všetky dočasné, viac-menej náhodné a nepodstatné odchýlky od obvyklosti. Kukučínovým ideálom bola harmónia medzi jednotlivcom a celkom, medzi živou a mŕtvou prírodou. Hľadal ju v objektívnom vzťahu medzi nestálymi životnými okolnosťami a stálosťou tradície. Okolo tohto jadra rozihral individuálne osudy, ktoré teraz vybočovali z kolají obvyklosti, ktoré napínali putá tradície

a smerovali ponad ploty „teplého hniezda“. Ale po blúdení a bojoch s nástrahami sa pravidelne všetko vracalo do východiskovej situácie. Kukučín neustále preveroval svoj názor o životnej harmónii. Skúšal možnosť a únosnosť rôznych kontrastných prvkov a situácií. Ale sotvakedy natrvalo vyšiel z medzí svojej pôvodnej koncepcie. Jednou z výnimiek je poviedka *Neprebudený*. Hranice epického horizontu svojej prózy rozširoval najmä extenzívne. Priberal doňho širšie celky, rodiny, rody, národy... Ale v ich rámci takmer vždy nadväzoval dotyk relatívne rovnorodých, keď aj nie rovnocenných partnerov. Všetko smerovalo k stavu pokoja, k bodu, v ktorom by sa rozpory jednoznačne rozriešili.

Sujetová stavba v Kukučínovej próze spravidla spočíva na zmierňovaní a vyrovnávaní kontrastov, v ich premene na paralely. Kukučín zásadne poníma človeka ako produkt istého prostredia, istej spoločnosti, ktorá sa riadi nezmeniteľnými zákonmi, tradíciou. Preto v jej rámci niet neprekonateľných rozporov. Iba ak sa do nej dostane niečo rušivé a cudzorodé. Takéto javy však dotýčné prostredie vylúči zo svojho stredu. Duševný či telesný mrzák alebo oboje zároveň, ako je to v *Neprebudenom*, to je z hľadiska organického celku dediny anomália. Jeho osud nie je závideniahodný. Aj Ondráš Machuľa „všetkým zavadzia“. Jeho príchod na svet vyvolal rozklad rodiny. Ďalšie komplikácie nastali vtedy, keď sa takýto „tiež tvor boží“ chcel nasilu vradiť sa do kolektívu. Všetko, čo robí, prispieva k tomu, aby sa celok od neho odvrátil a vykázal ho na perifériu života – na pašienky. Môže z neho byť iba tragická, alebo vyslovene komická postava. Ondráš Machuľa neprijal svoj osud. Chcel viac. Žiadal si to, čo aj ostatní. Preto musel skončiť tragicky.

Takáto postava sa nijako nevmetila do pokojného a tradíciou vymeraného epického toku života „pred svadbou“, ktorým sa Kukučín v tomto období predovšetkým zapodieval. Ondrášov rozum nechápal princípy spoluzití vo svojom prostredí. Zaostával, predbiehala ho obrazotvornosť, detinská fantázia:

Rozsudok ďaleko pokulhával za vekom

-len pamäť a zvlášte fantázia rozvíjala sa, a to na úkor prirodzeného rozsudku a rozumu. (2. kap.)

Preto aj nositeľ objektívneho toku udalostí. epický hovorový dialóg naráža na prvok, ktorý sa vymyká jeho prirodzenosti, ba ktorý ju doslova ubíja. Rozhovory, ktorých sa zúčastňuje Ondráš, majú

pravidelne dva plány. Ľudia mu zakrývajú skutočný stav vecí, hovoria radšej o niečom inom. Ľutujú ho. Okrem totky-opatrovníčky, ktorú však zasa on neberie vážne, nepovedia mu pravdu. Ak áno, tak až vtedy, keď je neskoro. Preto ostáva neustále v zajatí svojich tragikomických predstáv:

Ondráš Machuľa robil vážne kroky k svadbe. Hneď v ten večer poplátal si na kolene nohavice... (4. kap.)

Jeho „logika“ sa sústreďuje na celkom podružné momenty:

Najťažšie mať nové šaty, potom ku svadbe je len vrabčí skok. (5. kap.)

Tu už „lyrická“ rozprávková fantázia dostáva „patologický“ ráz. myslenie a konanie tohto druhu poškodzuje epické tkanivo poviedky. Vytvára komicko-groteskné medzivrstvy, ktoré v priamom dotyku s mrazivou neoblomnosťou tradície dedinského života nadobúdajú čoraz väčší obsah.

Narastanie tragických motívov nielen narušuje epický plán poviedky, ale spôsobuje v ňom trhliny. Stráca sa objektívna kontinuita, kontext sa člení na nieolke relatívne samostatné pásma a dejové úseky. Táto okolnosť pripravuje pôdu pre dramatické rozvrhnutie sujetovo-kompozičnej stavby príbehu. Určujúcim kontrastným prvkom, ktorý toto členenie podporuje, je spor jednotlivca so všetkými. Osou sujetovej stavby je márný boj Ondráša o svoje fiktívne šťastie, o svoje ľudské zrovnoprávnenie. Spojnicou oboch odlišných plánov je Zuzkin flirt a nerozvážne prekáračky, ktoré Ondrej chápe ako zreteľný výraz jej priazne. Všetky tieto okolnosti umožňujú, aby sa poviedka kompozične členila aj podľa zásad dramatickej stavby.

V samostatnom príbehu sú vyslovene dramatické prvky. Predovšetkým dramatické je jeho jadro – túžba nerovnocenného člena dedinského kolektívu o plnoprávnosť, ale aj jeho iluzórny útok na múr nezmeniteľnej tradície. Nevidí ho. Priveľmi dôveruje predstieraným prejavom sympatie, prostredníctvom ktorej by sa mohol dostať medzi ostatných. Bezhľavo ide za touto fixnou predstavou. Naráža na bariéru odmietania a hynie.

Ak by sa mal problém, zobrazený v poviedke, vyjadriť čisto literárnymi termínmi, bolo by ho možné interpretovať takto: tragicko-groteskný prvok (Ondráš) chce preraziť pevné epické obklúčenie

(dedina) preňho neprimeranými lyricko-absurdnými argumentmi (láska). V ústrety mu vychádza pseudolyrický prvok (Zuzka), ktorý vyčlenenie z epického kontextu iba predstiera (jej flirt). Výsledkom konfrontácie týchto rozdielných prvkov je dramatická situácia (svadba Zuzky a Janka), ktorá vplyvom náhodných okolností (požiar) a neúprosnej logiky epického obklúčenia (údajná Ondrášova vina) sa mení na tragédiu (Ondrášova smrť). Na pozadí epického plánu sa v tomto procese vystriedávajú vplyvy viacerých literárnych rodov, druhov a žánrov, viaceré skladobné konštrukcie. Práve z týchto dôvodov sa poviedka už na pohľad vymyká z celku Kukučínovho diela, pravda bez toho, že by bolo treba pochybovať o jej originálnom rukopise.

Túto netypickosť a umocnenú kukučínovskosť poviedky *Neprebudený* vystihol svojším spôsobom pred rokmi už Štefan Krčméry. „Kukučín zahľadel sa do netvora slovenskej dediny. Aký to realizmus! Je v ňom smútku ako v Tolstého *Vláde tmy*, ale nevieš, odkiaľ pramení teplota smútku tohto. Ondrej Machuľa je ropucha, ale taká, že chcel by si na ňu dýchať, chcel by si ho povarovať. Novorodeňa akési pod lupou zväčšujúcou. O dieťaťi, predčasne zvädnutom, hovorievame: ostarok. Toto tu je opak ostarka. Je dospelá bytosť, ktorá vyrástla z toho, čo je na novorodeňati neestetické. Slepé, mačacie. A exteriér obrazom je duše. Duša tá má oči škamravé, a nevidiac seba samu, hľadá nimi do slnca. Čo sa jej to všetko nemarí! Aké to tryskajú z nej ilúzie? Aký to ružový sen o šťastí! Z noty F. X. Šaldu vie sa, že Kukučínov *Neprebudený* vše mával. Nuž je v ňom akási mátožná alegória života. Ondrej Machuľa je Človek. Úbohý syn Človeka. Antitéza seba samého. Z múk vyronený ružový sen. Zdá sa ti, že naveky tonie v oblakoch ponad polia. A nikdy sa neprebudí.“ (*Stopäťdesiat rokov slovenskej literatúry II*, Martin 1943, str. 47). Poviedka *Neprebudený* má v sebe skutočne čosi fantasmagorické. Šaldovo svedectvo možno doložiť aj priamym citátom z textu. Nielen jeho, ale aj rozprávača a s ním aj Zuzkinu mať fascinovala tragická postava Ondrášova:

Ten mrzák, jeho tvár vzrušená horúcim citom prenasleduje ju všade...(5.kap.)

Je to skutočne tvor sám osebe, ktorý „nevidiac seba hľadá do slnca“. Jeho pohľad je pohľadom „neprebudeného“. Drieme na pomedzí epiky, lyriky a drámy. Sníva svoj tragicko-groteskný a lyricko-

absurdný sen. Ale aj vo svojom osamotení, vo svojej vydedenosti a atypickosti je Ondráš machuľa celistvý literárny typ. Nie je to patologický literárny novotvar, papierové monštrum a antitéza literárnej postavy. Je pravda, že v jeho ojedinelosti je jeho slabá stránka a osudová tragickosť. Ale i tak je kvalitatívne rovnoprávnym členom spoločenstva literárnych typov. Kukučín ho takto aj chápal. Je pravda i to, že je antitézou dedinského kolektívu. Ale z hľadiska životnosti literárneho diela je to antitéza celkom rovnoprávna. Žije vo svojom svete. Tak ako iné postavy kukučínovskej pospolitosti má harmonický vzťah k svojmu prostrediu a k svojej prírode. Jeho omylom, tragickým omylom bola domnienka, že je človekom, že sa môže vradiť do kruhu, ktorý mu bol zakázaný. Aj sa tak správal. Je hrdinskou postavou svojho druhu. Zahynul pri záchrane tvorov, ktoré mu boli najbližšie. Je to zároveň groteskné i tragické, - umrel pri plnení svojich povinností, ako to kázali zákony jeho psychológie a ako to naznačoval v úvode poviedky kalambúrny vtíp o husárovi:

„Joj – moja hus! Nikdy – nikdy ťa neuvidím!“

Husárovi až teraz otvorili sa oči: akoby mu bol závoj spred očí sňal... Zhodil halenu a smelo vběhol do maštale...

nad maštalou už niet povaly – prepadla sa i s hrubou vrstvou na nej rozžiaréného sena...

Hus, zobrašená hrmotom, oslepená žiarou, dala sa do letku a padla do maštale s obškvrknutými krídlami – k svojim mladým a husárovi (11.kap.)

Ondráš Machuľa je tak ako iné postavy Kukučínovej prózy epická postava, pravda epická svojho druhu. Jeho výnimočnosť nemá len kvalitatívny, ba zdá sa, že skôr kvantitatívny príznak. Tragickým ho robí hlavne jeho nezaraditeľnosť do obvyklej epickej kontinuity, do životného priemeru. Jeho iluzórny cieľ – svadba, bol jeho nešťastím. Smrť zasa bola jediným riešením. Znamenala preňho vykúpenie. To bol jediný kontext, v ktorom mohol so svojim mŕtvym krídľom jestvovať – povedané so Štefanom Krčmerym – ako „antitéza seba samého“. Úvodná siesta má svoje organické pokračovanie v záhrobnom odpočinku. To všetko medzi tým, - dedina, ľudia, - to nebol preňho život. To bolo nešťastie.

MARTIN KUKUČÍN
NEPREBUDENÝ

Vyšlo vo vydavateľstve TATRAN, Bratislava 1968, v edícii Kvety, ktorú rediguje Ján Ferenčík. Zväzok 35. Vydanie vo vydavateľstve TATRAN prvé. Doslov napísal Oskár Čepan. Zodpovedná redaktorka Zlata Dôňčová. Ilustroval a väzbu navrhol Ferdinand Hložník. Vytlačili Polygrafické závody, n.p., závod 02 v Bratislave. Strán 136. Kníhtlač. Náklad 5000 výtlačkov. AH 3,77. VH 3,90. 301-133.2 – 2204 – 302/I-67 – M-06-71904

61-803-68
601/22/855

Kčs 13,–

TÚTO KNIHU V ROKU 2003
ZDIGITALIZOVAL PESCAN

